

Tona Pi-Suñer,

doctora en història i professora de la Universitat Nacional Autònoma de Mèxic (UNAM)

«Els fills dels exiliats hem fet nostre l'exili dels nostres pares sense que sigui, ben bé, el nostre»

Text > ORIOL PONSATÍ-MURLÀ, filòsof i escriptor

Fotos > JORDI RIBOT

Va néixer a Barcelona el 13 de juny de 1936, cinc setmanes abans que comencés la Guerra Civil, i va passar els dos anys i mig que va durar el conflicte bèl·lic a l'Alt Empordà, en un mas de la família Llorens a Palau-saverdera. El gener de 1939, la seva mare, amb el seu germà gran i embarassada de vuit mesos, la va recollir en un cotxe del conseller de Cultura de la Generalitat republicana, Carles Pi-Suñer, i van travessar la frontera amb destinació cap a Mèxic. Ja no va tornar a Catalunya fins al 1963, ja amb vint-i-set anys, casada i amb dues criatures. La vida de la professora, ja jubilada, de la Universitat Autònoma de Mèxic, Antònia (Tona) Pi-Suñer Llorens, encarna a la perfecció aquella vivència que la seva tia Núria Pi-Sunyer i Cuberta va evocar amb l'expressió *exili manllevat*: la de la generació dels infants de la guerra que van abandonar Catalunya sense gairebé tenir cap record del país d'origen, però que no han deixat mai de ser fills de refugiats i, per tant, refugiats, també ells, d'alguna manera. Aprofitem que Tona Pi-Suñer passa uns dies a Roses, d'on provenen tant els Pi-Sunyer com els Llorens, per revisar la vida marcada per l'exili d'una família d'arrels profundament rosinques.

>> Tona Pi-Suñer al balcó de casa seva, que dona a la badia de Roses.

El vostre pare, Cèsar Pi-Sunyer i Bayo, era sobretot un científic i, a diferència del seu pare, August Pi i Sunyer i, sobretot, del seu oncle, Carles Pi i Sunyer, no s'havia destacat políticament de cap manera especial. Com és, doncs, que va decidir emprendre el camí de l'exili el gener de 1939?

És veritat que el pare no estava gaire decidit a marxar. Ell, un republicà convençut, estava mobilitzat en una unitat mèdica de l'exèrcit i va passar la frontera a peu, pels Pirineus. Es va trobar amb nosaltres a Illa. Pensa que érem dos nens petits, el meu germà i jo, que només tenia dos anys i mig, i la meua mare estava embarassada de vuit mesos. Però va ser justament la mare la que, quan ja érem a Perpinyà, el va impulsar a marxar cap a Amèrica amb tota la família. Era evident que si ens quedàvem hi hauria represàlies d'alguna mena. El cognom Pi-Sunyer s'havia destacat massa políticament. L'avi August, que ja havia marxat l'any 1938 a Tolosa amenaçat per la FAI, va ser qui va sufragar el viatge, a bord del *Champlain*, de catorze membres de la família fins a Nova York. A partir d'allà, els avis se'n van anar a Caracas i nosaltres a Mèxic, que es va convertir en el nucli més important d'exiliats.

>> Carles Gerhard i Teresa Hortet a Montserrat (1937). (Foto: ARXIU TONA PI-SUÑER)

>> Pel camí cap a l'exili: August Pi i Sunyer, Antònia Pi-Suñer Llorens, Bertha Pi-Sunyer Díaz, August Pi-Suñer Llorens, Xavier Pi-Sunyer Díaz, Jaume-August Pi-Sunyer Díaz, i Carme Bayo i Puig (maig de 1939). (Foto: ARXIU TONA PI-SUÑER)

Això vol dir que bona part de la família va quedar disgregada a l'exili. Com vau mantenir la relació, per exemple, amb els vostres avis, durant aquells anys?

Sempre vaig ser molt bona corresponent. M'agradava escriure cartes i m'escrivia molt, tant amb els avis paterns, August Pi i Sunyer i Carme Bayo, que eren a Caracas, com amb la baba, Antònia Mateu, que s'havia quedat a Catalunya. El bavi matern, Baldiri Llorens, en canvi, va morir el 1945, quan jo només tenia nou anys. També m'escrivia amb l'oncle Jaume Pi-Sunyer, que primer va venir a Mèxic, però a partir del 1943 s'instal·là als Estats Units. El bavi August, però, el veïem cada dos anys, perquè anava regularment a veure l'oncle Jaume als Estats Units, i passava per Mèxic a veure'ns. Els dos últims anys de la seva vida, a més, entre 1963 i 1965, els va passar a casa dels meus pares, a Mèxic. En aquest sentit, tot i la distància, amb la família Pi-Sunyer hi vaig poder mantenir una relació sovintejada, mentre que el bavi Baldiri va morir sense que el pogués arribar a conèixer, com aquell qui diu, i la baba Antònia no la vaig poder veure fins als vint-i-set anys, quan vaig venir a Roses per primera vegada. Aquella va ser la primera i l'última oportunitat que vaig tenir de conèixer-la, perquè va morir dos anys més tard, el 1965.

Poc després d'arribar a Mèxic, el 1941, el vostre pare va decidir adquirir la nacionalitat mexicana. Això vol

dir que, ja en aquell moment, tenia clar que no tornaríeu a Catalunya?

Molts van adquirir la nacionalitat mexicana per facilitar qüestions administratives. Per exemple, el pare volia obrir un laboratori químic i, per tant, necessitava la nacionalitat. Potser en aquell moment encara va obeir a una qüestió més pràctica que no pas a la convicció que no tornaríem. Però el pare guardava un diari on feia anotacions de tota mena i recordo haver-hi llegit, en una entrada de 1945: «Ens quedem a Mèxic». És a dir, que si durant la Segona Guerra Mundial encara hi havia esperances que la derrota de Hitler comportaria també la derrota de Franco, la manera com va acabar la guerra els va obligar a canviar d'idea.

Quines nacionalitats teniu, doncs, actualment?

Mexicana, espanyola i suïssa, perquè el meu marit, Carles Gerhard i Hortet, va poder recuperar la nacionalitat dels seus avis quan es va exiliar a Suïssa, i jo la vaig adquirir quan m'hi vaig casar. De manera que quan surto de Mèxic utilitzo la mexicana, quan entro a Catalunya, l'espanyola, i quan anava pel món amb en Carles, la suïssa. Per entrar als Estats Units no necessito el visat que necessiten els mexicans, tot i que a vegades m'equivoco de passaport i és un drama! Alguna vegada he fet la sol·licitud d'entrada amb el passaport espanyol i després he mostrat el suís... El que és bo és que no tinc DNI espanyol. Només tinc el suís. Ah, i amb

cada passaport tinc un nom diferent: amb el mexicà, soc Antònia Pi-Suñer de Gerhard; amb l'espanyol, Antònia Pi-Suñer Llorens, i amb el suís, Antònia Gerhard-Pi-Suñer.

Amb aquest ball de noms, nacionalitats i passaports, si us demano per la vostra identitat, no l'administrativa, sinó la personal, d'on us sentiu?

Des d'un punt de vista sentimental, soc mexicana. Els meus pares em van fer sentir mexicana. Sempre ens van parlar bé de Mèxic. Ens van donar una educació francesa, al Liceu Francès, i no van voler mai que anéssim a una escola madrilenya, tot i que la meva mare, Trini Llorens, havia estudiat a Madrid. D'aquest poblet de pescadors que era Roses, se'n va anar a estudiar farmàcia a la Residencia de Estudiantes, que era el centre més avançat d'Espanya. Però un cop a Mèxic, els pares volien que ens sentíssim més a prop de França que no pas de Madrid. Es van fer quatre escoles espanyoles molt importants a Mèxic: el Colegio Madrid, administrat per Prieto; l'Institut Luis

Vives, vinculat a Negrín; l'Institut Hispano-Mexicano Ruiz de Alarcón i l'Academia Hispano-Mexicana, tots amb mestres de categoria que s'havien exiliat a Mèxic, però el meu pare no volia saber res de Madrid.

Quan ara marxeu de Roses i us en torneu cap a Mèxic, doncs, torneu a casa?

És clar. Jo tota la vida la tinc a Mèxic. Els meus germans i jo sempre ens hem sentit més mexicans que catalans. Amb Margarita Carbó, filla del militant anarquista Proudhon Carbó, de la Bisbal d'Empordà, també exiliada a Mèxic i professora d'història, com jo, a la Universitat Nacional Autònoma de Mèxic (UNAM), sempre comentàvem que quan veníem aquí no ens costava pas tornar cap a Mèxic. Vull dir que jo, ara mateix, soc aquí, i estic molt contenta, però ara me n'aniré i no ho faig amb recança. Me'n torno a casa. La meua filla Tessa, que és metgessa i pràcticament viu aquí, em diu que hi hauria de passar més temps, però és que jo tota la meua vida la tinc allà.

>> Trini Llorens, Cèsar Pi-Suñer, August Pi-Suñer, Albert Pi-Suñer i Tona Pi-Suñer a Chapultepec, Ciutat de Mèxic (1943).
(Foto: ARXIU TONA PI-SUÑER)

>> Tona Pi-Suñer durant l'entrevista.

>> Tona Pi-Suñer amb Lluís Nicolau d'Olwer a Mèxic (1955). (Foto: ARXIU TONA PI-SUÑER)

Si us diguessin que sou exiliada, emigrada o refugiada, no us hi sentiríeu identificada, doncs?

Personalment no, és clar. Jo vaig marxar amb dos anys i mig de Catalunya i no hi vaig tornar fins als vint-i-set. No me'n vaig endur cap record. El meu marit Carles, que en va marxar amb deu, ja ho va viure diferent. Tenia records de Catalunya, de la família, de Valls, dels tres anys passats a Montserrat, on el seu pare, Carles Gerhard i Ottenwälder, havia estat el comissari de la Generalitat durant tota la guerra. Ell sí que era un exiliat i s'hi sentia. Però jo sempre he estat del tot arrelada a Mèxic. També és veritat que allà sempre he estat filla de refugiats catalans, sempre hem parlat català a casa, el pare va ser president de l'Orfeó Català a Mèxic... És evident que no soc una mexicana com qualsevol altra. Núria Pi-Sunyer parlava, en un llibre, de l'*exili manllevat*. És el sentiment dels fills d'exiliats, que d'alguna manera hem fet nostre l'exili dels nostres pares sense que sigui, ben bé, el nostre.

>> Tona Pi-Suñer a l'interior del seu pis de Roses.

Quina relació va tenir amb el vostre sogre, Carles Gerhard i Ottenwälder?

Una gran relació. Com que va viure a Mèxic fins al 1976, en què va morir, cada diumenge anàvem a dinar a casa seva i els meus fills van poder gaudir d'uns avis fantàstics, tant de l'avi Gerhard i la seva segona esposa, Ruth Weber, com dels avis Pi-Sunyer. De fet, el meu sogre, tot i la importància del càrrec que va tenir durant la guerra com a comissari de la Generalitat a Montserrat, era una persona molt entrançable. Era un gran conversador, característica que cal destacar. No era gens protagonista.

El germà del vostre sogre, en canvi, el compositor Robert Gerhard, no defugia el protagonisme...

Sí, segurament era l'excepció. Tot i que he de dir que no el vaig arribar a conèixer mai. Robert Gerhard no va venir mai a Mèxic. Al meu sogre sempre li va saber greu. Vivia a Cambridge i va anar diverses vegades a Nova York, però mai no va venir a Mèxic, de manera que no el vaig arribar a conèixer. Va morir el 1970 i amb en Carles vam anar a Cambridge per conèixer la seva esposa, Poldi Feichtegger, però quan va saber que hi anàvem, se'n va anar de casa per no trobar-nos. No va voler saber res de nosaltres. La Poldi era una persona molt gelosa, tenia Robert Gerhard per a ella i prou.

Quina impressió us va fer Catalunya la primera vegada que hi va tornar?

Vam venir amb en Carles el 1963, aprofitant que ell havia d'anar a Zuric per feina. Jo ja tenia vint-i-set anys. Tot i haver nascut aquí, per mi va ser una descoberta. Vaig conèixer Europa per primera vegada. Barcelona em va causar la impressió d'una ciutat molt bruta i deixada, comparada amb la ciutat de Mèxic. Però París també, eh? Tot i això, va ser molt bonic perquè també vam anar a Valls, a conèixer les famílies Gerhard i Hortet. I vaig venir a Roses, a la casa pairal de la mare, i encara vaig poder veure els meus oncles i la baba materna, Antònia Mateu, vint-i-quatre anys després d'haver-me'n separat, el gener del 1939, tot i que els avis haurien preferit que em quedés al mas de Palau-saverdera amb ells...

No volien que marxéssiu?

Sobretot el bavi, Baldiri Llorens, que li havia dit a la meva mare: «Però no vols anar, embarassada? Deixa'ns-la, que igualment aviat tornareu...». Però la mare va dir: «Jo la nena no la puc deixar aquí». I se'm va endur. Tenint en compte com van anar les coses, la meva mare la va encertar.

Més enllà d'aquesta visita, l'any 1963, quan és que comenceu a recuperar la relació amb Roses?

El meu pare, a mesura que s'anava fent gran, cada cop s'enyorava més de Roses. Dic de Roses, i no de Catalunya, perquè realment era enyor de Ro-

ses. Tant la família Pi-Sunyer com la família Llorens eren molt rosinques. El meu pare, quan va poder començar a venir a Catalunya, arribava a Barcelona i enfilava immediatament cap a Roses. El 1974, va poder estrenar aquest pis on som ara, gràcies a les propietats que la família Llorens encara tenia aquí. Durant vint anys hi va venir cada any. Va morir el 1997 i hi va venir mentre va poder, fins al 1993. Tant l'avi August Pi i Sunyer, que va morir a Mèxic, com l'oncle Carles Pi i Sunyer, que va morir a Caracas, van ser traslladats al cementiri de Roses l'any 1980. A l'entrada del cementiri de Roses hi ha un sonet de Carles

El meu pare, a mesura que s'anava fent gran, cada cop s'enyorava més de Roses. Dic de Roses, i no de Catalunya.

>> Tona Pi-Suñer i el seu avi, August Pi-Sunyer, com a dama d'honor i president, respectivament, dels Jocs Florals de Mèxic (1957). (FOTO: ARXIU TONA PI-SUÑER)

Pi i Sunyer que és preciós: «El darrer son dormir sota el cel blau | al cementiri de l'eterna pau. | Ser-hi enterrat és ser encara a Roses».

Com acaba dedicant-se a la història una besneta de metge, neta de fisiòleg, filla de bioquímic i muller d'un enginyer químic, i amb una filla també metgessa? Sou una excepció en la família?

Al Liceu Francès vaig tenir un mestre d'història excel·lent, i sempre vaig guardar-me els apunts d'aquesta assignatura. Però quan va tocar escollir una carrera, no em vaig inclinar per història, sinó per psicologia, perquè estava de moda. Vaig fer un any i mig

de psicologia, però després vaig tenir l'oportunitat d'anar als Estats Units, entre els divuit i els vint anys. Tenia un cosí germà a l'Oberlin College d'Ohio, i vaig aconseguir una beca, una *assistentship*. Allà vaig continuar estudiant psicologia, però ja vaig començar a fer història. Va ser als Estats Units, que vaig començar a veure que m'agrada més la història. Però quan vaig tornar a Mèxic no em van reconèixer res del que havia fet als Estats Units i vaig haver de començar la carrera des del principi.

Però us vau casar l'any 1960, amb vint-i-quatre anys. Vau continuar estudiant, per tant, un cop ja casada?

I tant. Es pot dir que he estudiat durant tota la vida. Pensa que vaig acabar la llicenciatura un mes abans que nasqués el meu tercer fill, quan ja tenia les meves filles Tessa i Ana. Llavors vaig començar a fer classes i la *maestría* la vaig fer quan ja era àvia, ja que la meva filla gran, Tessa, va venir a viure a Europa i em vaig quedar una mica ensopida, perquè m'agrada molt fer d'àvia. Per això vaig decidir començar a investigar paral·lelament la república restaurada a Mèxic i el Sexenni Revolucionari espanyol, i això em va conduir a la figura del general Prim. Vaig començar a preguntar-me per quin motiu Prim va venir a Mèxic, i ho vaig acabar convertint en una tesi doctoral que abraçava el període 1848-1876. La vaig acabar l'any 1991, quan ja tenia cinquanta-quatre anys. Per tant, he estat una *doctoranda vieja!*

Es pot dir que sou una pionera en els estudis sobre la relació entre Espanya i Mèxic durant el segle XIX. Al llarg de la vostra trajectòria docent, heu trobat interès en aquest tema per part dels estudiants mexicans?

Mira, els primers anys que feia l'assignatura d'història d'Espanya, que era optativa, quan preguntava als estudiants per què s'hi havien matriculat, em responien que volien saber coses del país que els havia conquerit. Jo els preguntava: «A tu t'ha conquerit un país? Tu ets un producte d'aquesta conquesta!». Tenien una idea d'Espanya, doncs, només com a país conqueridor, o bé com un país com qualsevol altre, com si fos igual estudiar història d'Espanya, de Rússia o del Japó. Jo els explicava que no podien conèixer bé la història de Mèxic si no coneixien la d'Espanya i la dels Estats Units, que són els dos països que han influït més en la història de Mèxic. Al principi tenia només quatre estudiants i en vaig acabar tenint quaranta.

I per part dels investigadors espanyols, quin és l'interès en la història de Mèxic?

És evident que Mèxic ha tingut molt més interès per conèixer les relacions Mèxic-Espanya que no pas Espanya. El coneixement que hi ha aquí a Espanya de la història de Mèxic és d'un nivell força baix. No he tingut mai cap alimentació per part dels col·legues

>> Tona Pi-Suñer amb el seu futur marit, Carles Gerhard i Hortet, a Mèxic, poc abans de casar-se (1959). (Foto: ARXIU TONA PI-SUÑER)

espanyols. Sort en vaig tenir dels arxius espanyols, això sí, tant de Madrid com d'Alcalá de Henares, però dels col·legues, no. Els acadèmics espanyols són molt poc liberals, mantenen una visió imperialista i continuen veient Mèxic com una *tierra de indios*. No hi tenen cap mena d'interès.

Heu tingut una vida docent llarga: quaranta-dos anys fent classes. Ara que ja esteu jubilada, manteniu la vinculació amb la UNAM?

He deixat de dirigir tesis doctorals, però encara em conviden a formar part de tribunals de tesi. La UNAM és la meua *alma mater*. Per a mi és la millor universitat de Mèxic. Els meus fills, per exemple, després d'haver estudiat al Liceu Francès, els vaig fer anar a la UNAM perquè és on coneixes realment el poble mexicà. Els millors acadèmics que hi ha a Mèxic, indubtablement, són a la UNAM.

>> *L'enterrament de Carles Pi-Sunyer a Roses, el 1980.* (Foto: AJUNTAMENT DE GIRONA. CRDI. JOAN COMALAT.)

>> *Tona Pi-Suñer, amb la badia de Roses al fons.*

L'exili ucraïnès en primera persona

Centenars de persones han mostrat la seva solidaritat i han acollit a casa seva famílies ucraïneses. Des de l'inici de la invasió russa, el febrer de l'any passat, més de 4.500 refugiats s'han empadronat a la demarcació.

Text > **MAR CAMPS I MORA**, periodista

Fotos > **MARTÍ NAVARRO**

Què t'emportes a la maleta quan has d'abandonar casa teva, quan fuges de la guerra, quan no saps el dia que tornaràs? Qui més qui menys s'ha preguntat algun cop què entaforaria a la bossa si s'hagués d'exiliar. Ningú ho deu tenir clar fins al dia que s'hi troba, i s'acaba emportant quatre trapaus, algunes coses innecessàries, la majoria essencials. El que és imprescindible ocupa poc: roba, cartera i diners; documents i passaport, algun amulet i

les claus de la casa. Al capdavant, poca cosa perquè tots els refugiats al principi sempre es pensen —o volen creure— que tornaran ben aviat. Aquest també ha estat el cas de les refugiades ucraïneses (i ho diem en femení perquè la majoria són dones) que han trobat refugi a les comarques gironines.

Més de vint-i-tres mil persones s'han empadronat a Catalunya, gairebé 4.500 de les quals a comarques gironines, des que va esclatar el conflicte, l'hivern del 2022. La comarca de

la Selva és la que ha rebut més ucraïnesos, quasi dos mil, seguida de les comarques empordaneses. Dos terços d'aquesta població són dones, i la majoria d'homes són menors o jubilats, ja que els adults estan obligats a quedar-s'hi per lluitar amb l'exèrcit ucraïnès. Pel que fa a la ciutat de Girona, una setantena han estat ateses per cobrir l'emergència residencial i cent seixanta han rebut suport al punt d'atenció de l'Ajuntament, segons detalla la regidora de Drets Socials, Núria Pi.

Viktor Sabanov (Krasnokutsk, 2010) va omplir la maleta de peces del seu joc preferit, el Lego. Deia que sense el Lego, no se n'aniria enlloc, però la seva mare li va dir que ni parlar-ne. En ple hivern ucraïnès, s'havien d'endur roba per abrigar-se i mantes, que feia fred i no sabien si haurien de dormir al ras. La seva família ha trobat aixopluc al mas de Can Ros d'Aiguaviva, on els han acollit Josep Maria Vall-llosera i els seus fills.

Anastasiia Posokhova (Slobojanske, 2000) tenia la bossa preparada rere la porta dies abans del 24 de febrer en què Rússia va envair Ucraïna. Perquè, abans d'una guerra, ja hi ha avisos,

>> A baix, d'esquerra a dreta, Josep Maria Vall-llosera, el petit Andrei i l'àvia, Galina Sabanova. A dalt, la Katia, en Viktor i la mare, Alona Trofymova.

amenaces, rumors, pressentiments. L'Anastasiia explica que, per aquelles dates, s'especulava que Moscou entraria al país el 16 de febrer i, com que aquell dia no va passar res, la gent es va tranquil·litzar: «Tothom sabia que passaria, però ningú s'ho acabava de creure».

El mar blau, per primer cop

La jove Anastasiia, nascuda a la regió de Khàrkiv, va despertar els seus pares la matinada del 24 de febrer: «No us preocupeu, però em sembla que ha començat la guerra». Una amiga li havia enviat un missatge per Telegram dient que havia sentit explosions prop de casa seva. Des de l'inici de l'ofensiva, la gent s'ha assabentat del que anava passant a través de xarxes socials com Instagram, TikTok, Twitter o Telegram. Els pares de l'Anastasiia no es pensaven que, finalment, la guerra esclataria: «Jo els insistia que, sobretot, s'anessin a renovar el passaport, però ells deien que Putin no seria tan burro d'embolicar-se en una guerra». I Rússia va començar l'ofensiva, però els seus pares no es van renovar el passaport i tampoc van voler marxar per cuidar les seves àvies, i perquè potser cridarien a files el seu pare. Ella, acabada de graduar en llengües romàniques, volia anar-se'n i va contactar amb un conegut coreà que vivia a Eslovàquia. I tal dit, tal fet: «Quan em vaig acomiadar de la meva família a l'estació, tenia les emocions bloquejades. No em va caure ni una llàgrima, no sentia res, però després vaig tenir febre tota la nit». Va travessar tot Ucraïna en tren, d'est a oest, fins que va arribar a la frontera amb el país veí: «Els trens anaven molt plens i no podíem portar maletes grosses. Vaig trigar tres dies a arribar, perquè Ucraïna és un país molt gran. A la nit, viatjàvem a les fosques perquè els russos no ataquessin el tren; també ens aturàvem si sonaven les sirenes». Què portava ella, a la motxilla?: «Dos pantalons, dos jersers, productes de cosmètica —nosaltres ens cuidem molt la pell—, els documents i un peluix».

Va passar cinc dies a Eslovàquia, a casa del seu amic coreà, i d'allà va volar amb la seva millor amiga fins a Barcelona. Un tren d'alta velocitat les va portar a Figueres, on les va recollir una dona francesa que les va acollir durant uns mesos a casa seva, a la

>> Classes de català per a dones ucraïneses a Sant Medir.

Selva de Mar. Es mostra agraïda cap a ella que, sense conèixer-les ni demanar res a canvi, els va oferir de tot: «Va ser valenta, ningú sap en quina situació arriba una persona que fuig de la guerra». Era la primera vegada que l'Anastasiia sortia d'Ucraïna. Ella que, temps enrere, es moria de ganes de viatjar. Però mai s'hauria imaginat que fos en aquestes circumstàncies. A la Selva de Mar s'ha trobat bé: ha treballat tot l'estiu al Bar Felip de la plaça Major i ha vist, per primera vegada, el mar blau. «El nostre mar Negre, com el seu nom indica, és d'un altre color», riu ella el dia abans d'agafar un tren cap a Madrid, on vol començar una nova vida.

La solidaritat de les famílies gironines

«Van arribar a casa l'1 d'abril i s'hi estaran el temps que faci falta», assegura Josep Maria Vall-llosera, que ha acollit al seu mas d'Aiguaviva una família formada per l'àvia, Galina Sabanova (Krasnokutsk, 1956); la seva filla, Alona Trofymova (Krasnokutsk, 1983), i els nets, Katia, Viktor i Andrei, d'entre quinze i tres anys. Com l'Anastasiia, provenen de la regió de Khàrkiv, d'un poble petit al nord-est del país, on s'han quedat l'avi, el fill i una altra neta. La Galina, a qui diuen *babusya* ('àvia' en ucraïnès), replica que també enyora el seu gat i les seves flors. A Catalunya, amb la calor, lamenta que les flors es morin. Aquí va amunt i

>> Anastasiia Posokhova ha viscut durant set mesos a la Selva de Mar.

>> Oksana Karpash i el seu fill Markus, que va néixer a l'exili, a Girona.

avall traginant els seus nets de l'escola a casa; sempre «patrup-patrup», que diu en Josep Maria. L'àvia es fa farts de cuinar, rega les flors i planta hortalisses: «Les tomateres li costen. Al seu país són més ufanoses, perquè el sol no crema tant», aclareix en Josep Maria.

Al principi, l'idioma va ser un impediment. Ara, encara que no parlen la mateixa llengua, ja se saben comunicar i un traductor del mòbil els ajuda a entendre's millor. Els nens, que van a l'escola a Aiguaviva, i la Katia, a l'institut de Vilablareix, aprenen català sense problemes. Com tantes altres refugiades, van marxar del país gràcies a la xarxa ucraïnesa que hi ha a Catalunya i gràcies a la padrina de la Katia, que fa temps que viu a Girona. Ella els ha donat un cop de mà per tramitar les targetes sanitàries i després, com remarca en Josep Maria, «tot va anar molt de pressa, aquí als pobles tot és més fàcil: el dimarts estaven empadronats i el dimecres els nens ja anaven a l'escola». Com ha passat amb la resta de refugiats, han rebut poc suport del Govern i la gran Administració. Els ajun-

taments han estat fonamentals per fer front a aquesta situació i el d'Aiguaviva hi ha aportat el seu granet de sorra donant-los menjar i la possibilitat d'anar a la piscina a l'estiu.

Es passegen pel mercat de Girona els dissabtes i recorden amb emoció el concert solidari dels famosíssims cantants ucraïnesos Dzidzio, Oleksandr Ponomaryov i Iryna Fedyshyn a l'Espai La Pineda de Sant Gregori. Els va agradar veure el Temps de Flors de Girona, però la *babusya* en va sortir amoïnada per les flors, que el segon cap de setmana ja estaven pansides. Ens mostren, pel mòbil, casa seva i els jardins frondosos i verds de la seva ciutat, on continuen plantant flors al costat de les bombes. Rememoren una altra anècdota: la del dia que en Josep Maria va aconseguir un joc de Lego per a en Viktor.

Sant Gregori, un poble acollidor

Als pobles, tot sovint, passen les realitats més transformadores. Un exemple és el que ha passat a Sant Gregori: un centenar de persones ucraïneses hi han estat de passada o s'hi han acabat quedant pel compromís de l'Ajuntament. Gairebé una desena de famílies van acollir i una setantena de dones amb els seus fills s'han pogut establir a l'antic monestir de Sant Medir de Cartellà des del març del 2022.

Les primeres famílies ucraïneses a comarques gironines van arribar, amb dos autocars i acompanyades de dues monges, a la casa de colònies del Collell, a la Garrotxa. «Elles no sabien a on anaven, es pensaven que venien per un mes, i nosaltres tampoc sabíem qui arribaria, ni que hi havia nens petits», comenten Jordi Llopart i Meritxell Serra, que gestionen el Collell i el monestir de Sant Medir. Al cap d'uns dies, van traslladar les àvies, mares i infants a aquest veïnat. Un cop aquí i amb el suport de l'alcalde, Joaquim Roca, van fer mans i mànigues per empadronar-los, tramitar-los la targeta sanitària i escolaritzar la mainada: «Ens trobàvem que hi havia gent que marxava de la guerra i persones disposades a donar ajuda, i des de l'Administració havíem de fer tot el possible». Serra relata: «Ho hem arreglat tot perquè se sentissin com a casa seva. Elles ens demanaven portar-ho tot: cuinar, rentar-se la roba, netejar la casa, perquè necessitaven ocupar-se el cap; si no, només pensen en on són els seus marits i els seus

fills». D'altra banda, Llopart afirma: «Hem rebut el suport de la gent, d'entitats i de l'Ajuntament, menys de la gran Administració. Nosaltres seguim amb l'escolarització dels nens, oferint formació a les mares i classes de català, i amb ganes que aquest col·lectiu estigui ben cuidat fins a l'última persona que marxi». Moltes dones han decidit tornar als països fronterers amb Ucraïna, bé perquè aquí no han trobat les oportunitats que esperaven, bé per estar més a prop de casa. D'altres prefereixen continuar aquí. Com l'Oksana Karpash (Ivano-Frankivsk, 1988), que era cantant i professora d'oratoría a la universitat i va venir aquí amb dues nenes petites i embarassada de set mesos. Ara bressola i passeja amb el cotxet en Markus, nascut a Catalunya i a qui el seu pare només ha vist a través d'una pantalla. Malgrat tot, moltes dubten de quina és la millor decisió enmig d'una guerra que ningú sap fins quan durarà.

L'espera més incerta

«Saps quan comença la guerra, però no saps quan acabarà», sentència l'Ahmad. L'Anastasiia expressa que en té prou amb el missatge de bon dia que la seva mare li envia cada matí des de Khàrkiv. La *babusya* passa el temps entre els fogons, acompanyant els seus nets a l'escola d'Aiguaviva, enfilant tomateres i regant les flors perquè no es marceixin abans d'hora. Les dones de Sant Medir van a classes de català i canten a la coral de Sant Gregori. Així esperen enmig de la incertesa. Qui sap quan podran tornar a casa. Qui sap on són els seus parents. Qui sap si són vius.

Si a l'Anastasiia li haguessin explicat que un dia veuria el mar blavíssim del Port de la Selva, si a la família Trofymova els haguessin dit que viurien en una casa pairal d'Aiguaviva, si les dones de Sant Medir s'haguessin imaginat que anirien a parar en aquest racó de món, tots haurien rigut: quin disbarat!; una broma de mal gust. Hi ha la idea que els refugiats sempre són els altres, que aquestes coses només passaven abans o lluny d'aquí. Ara que la guerra és a Europa, la gent ha obert les portes de casa seva i ha mostrat una solidaritat inèdita. Mentrestant, però, continuen morint persones, ofegades, intentant travessar el mar Mediterrani.

>> La comunitat de dones de Sant Medir fan torns per repartir-se les feines de la casa.

El pastisser sirianès del carrer de les Ballesteries

Europa, Catalunya, i també Girona han obert les portes, de bat a bat, a les refugiades ucraïneses. Però hi ha altres persones que fugen de conflictes armats o d'altres menes de misèries que no tenen la mateixa sort. Potser perquè, senzillament, no són europees. «No ens tracten com humans, sinó com una mercaderia», diu el sirianès Ahmad Basal (Aleppo, 1990), que va arriscar la vida per arribar a Grècia. Va trigar més de quaranta dies per arribar-hi des de Turquia, i d'allà va agafar la barca fins a Girona. Tenia clara la destinació, perquè tenia un projecte de negoci amb un seu amic que fa anys que viu a la ciutat. I va ser així que va aixecar la persiana de la pastisseria Palmira al carrer de les Ballesteries.

L'ofici li ve de família, i a l'aparador hi té tot de galetes i dolços amb gust de fruita seca, tan típics de l'Orient Mitjà. Assegura que arriar el negoci, amb la pandèmia pel mig i els temps de crisi que vivim, no és fàcil: «Com que no tinc treballadors ni despeses fixes, ho vaig trampejant. Fins ara he anat aguantant... Si no me'n surto, me'n aniré a un altre país. La meua professió, a Síria, està ben pagada, perquè està més valorada que aquí». Viu del turisme i dels restaurants: «A la botiga no vens res. Per vendre dolços has de repartir i buscar clients a fora, no en fas prou amb la

gent del barri que ve de tant en tant».

Girona, diu, és la seva ciutat preferida de Catalunya: «No m'agraden les ciutats grans com Barcelona. Puc anar sempre a peu, tot està a prop i no he d'agafar el cotxe». Tot i això, preveu anar-se'n si el negoci no va bé. Una opció és Alemanya, la destinació de tants refugiats: «Allà tens diners però no ets feliç; aquí ets feliç però no tens diners. Aquí treballes per pagar el lloguer i el menjar, sempre vas just. A Alemanya, en canvi, pots estalviar».

Fa més de deu anys que va començar la guerra de Síria i en fa uns quants que no veu els seus pares. Enyores el

teu país i la teua família?, li pregunto. Ell em respon amb poques paraules: «Soc més realista que dramàtic». De vegades, la nostàlgia, la recança, el passat ocupa massa lloc. Ocupa el lloc que sovint es necessita per tirar endavant. I és que l'Ahmad s'acaba de casar aquí, a Quart. Afirmar que, si marxa a Alemanya, només serà per una temporada, i que després tornarà a Girona. Recordo aquella frase de l'antropòloga Margaret Mead: «Casa meua és el lloc on vull tornar». Casa teua potser no és on has nascut, on has passat la major part de la vida, d'on has hagut de fugir, sinó allà on vols viure.

>> Ahmad Basal davant de la pastisseria Palmira de Girona.

reportatge fotogràfic

Qui no ha somiat mai que pot volar?

Text > ANNA PI, periodista

Fotos > LLUÍS ROMERO

La història de l'Airsport Viladamat és la culminació d'un somni, el de Giuseppe Pennacchio. De petit, a Itàlia (d'on és originari), es llançava des d'un petit mur amb un paraigua amb l'esperança d'arrencar el vol. Així, tot i ser aficionat a gairebé qualsevol vehicle de tracció mecànica, estava enamorat dels avions. Però no va ser fins al 1986, amb trenta-nou anys, que l'aparició de l'ultralleuger li va permetre volar. A partir d'aquell moment va encaminar el seu futur a crear un aeròdrom. A Itàlia li posaven moltes traves i, encara que el seu objectiu era marxar a Portugal, va acabar a mig camí. Amb la seva dona i els seus dos fills es va instal·lar a l'Escala i, mentre es dedicava a fer de mecànic, va estalviar fins que va aconseguir construir un petit hangar per guardar ultralleugers en un lloc amb prou es-

pai per poder fer una pista d'aterratge. Finalment, va ser a la plana empordanesa on va néixer Airsport Viladamat.

En el món de l'ultralleuger no és que hi hagi hagut, precisament, pocs canvis. Avui conviuen aeronaus molt diverses: des de les més senzilles, que consisteixen en un carro de tres rodes suspès d'una ala delta, fins a avionetes amb cabines totalment equipades. El que no ha variat és el nombre de places (dues), perquè comportaria superar el pes màxim. I és que volar també s'ha anat regulant. «Quan va començar a volar el meu pare, no es necessitava ni llicència», explica l'Ivan, fill d'en Giuseppe, que s'incorporà a l'empresa el 2009. Ara és imprescindible «i millor així, perquè els pilots en surten preparats», assegura. També hi ha revisions

mèdiques que s'han de passar per mantenir-la i tot un seguit de normes que cal complir: s'han de seguir els mapes aeronàutics i no es poden superar els tres-cents metres d'altura ni volar per sota dels cent cinquanta. Tot i això, sembla que ja hi ha l'esborrany d'una modificació que permetria que els ultralleugers volessin a un màxim de tres mil metres d'altura per sobre del nivell del mar, un reclam reiterat per part dels pilots, perquè, com diu la dita, «altura i velocitat, salven el dentat». Com més amunt, més marge hi ha per revertir un error de pilotatge, per exemple.

«Un ultralleuger no és més perillós que un cotxe», assegura l'Ivan. Ens explica que hi ha una relació d'accidents d'ultralleuger que és consultable, i en la qual es fa evident que un elevat percentatge dels casos es deuen a errors humans, sigui directament

o indirectament, per no haver-ne fet el manteniment oportú o no haver utilitzat els productes idonis. «En cas d'un error mecànic, un avió pot planar», aclareix. En aquest sentit, l'aeròdrom va apostar per fer pinya amb Aeroservice Viladair, que completa l'oferta d'hangars d'Airport Viladamat amb un taller mecànic. Ara bé, aquesta empresa no només s'ocupa del manteniment i la reparació dels ultralleugers avariats, sinó que també és una escola de vol. Cal tenir en compte que el món de l'ultralleuger cada vegada és més ampli. Certament, incorpora pilots de l'aviació general, que s'ha encarat molt darrerament, i fins i tot atrau pilots d'avions comercials que, per rompre la monotonia de la feina, es diverteixen pilotant ultralleugers. En qualsevol cas, cada vegada hi ha més gent que s'hi atreveix: «És un món obert a tothom».

reportatge fotogràfic QUI NO HA SOMIAT MAI QUE POT VOLAR?

reportatge fotogràfic QUI NO HA SOMIAT MAI QUE POT VOLAR?

reportatge fotogràfic QUI NO HA SOMIAT MAI QUE POT VOLAR?

Surf d'estel al palau del vent de Sant Pere Pescador

El dia lluu esplèndid al golf de Roses. Fa molt de sol, però també hi fa acte de presència la famosa tramuntana, i com deia Josep Pla, la regió es transforma en el palau del vent. Per als amants dels esports aquàtics, això és mel per a l'adrenalina de l'esportista. I de sobte, a l'horitzó comencen a aparèixer desenes d'estels. I allà, al mig de tantes planxes, es visualitza una figura diminuta que sembla que balli entre les onades, però que no va sola: l'acompanya sempre una altra figura molt més gran, i totes dues van i venen per damunt l'aigua de les platges de Sant Pere Pescador.

Text i fotos > **MARCELO CABALLERO**, fotoperiodista

Es tracta d'en Lluç, que només té set anys, i del seu professor, Xevi Carrasco. Junts s'entrenen cada cap de setmana: «Mai més de tres hores, perquè el nen a aquesta edat n'ha de gaudir. Només fem piruetes i petits salts», assenyala en Xevi, que és tota una institució a Sant Pere Pescador, un racó empordanès considerat un dels bressols espanyols del surf d'estel, juntament amb Tarifa. Fa més de vint anys que Carrasco entrena joves promeses del surf i de l'esquí d'estel. «He estat professor de Patrick Blanc quan era un xaval de només nou anys», comenta orgullós. Blanc actualment és una de les referències del surf d'estel a Espanya, i competeix amb èxit internacionalment. I en Lluç, segons el seu experimentat entrenador, «serà un dels més destacats de la seva generació. No en tinc dubtes. Ho té tot en aquesta edat primerenca: destresa, intel·ligència, paciència per aprendre i per sobre de totes les coses, gaudeix del mar». I així ho va demostrar l'any passat a l'últim campionat júnior de surf d'estel d'estil lliure que es va fer a Saint-Pierre-la-Mer.

>> *El professor Xevi Carrasco amb en Lluç, un alumne de set anys.*

>> La platja de Sant Pere Pescador, plena d'estels.

I també en una exhibició a Saragossa. Cal recordar que Carrasco també va entrenar Mikaili Sol, que va ser campiona del món júnior el 2015 i va repetir títol els anys 2017 i 2018. O Gisela Pulido, deu vegades campiona del món de surf d'estel, que va començar a entrenar a les platges de Sant Pere i té el rècord Guinness per haver estat la més jove en la història de l'esport a guanyar un títol mundial.

No es pot entendre l'evolució del surf d'estel a Sant Pere Pescador sense la presència activa de Carrasco en aquest esport. Nascut a Mataró i establert al petit poble costaner empordanès el 1999, va començar a formar joves promeses a la Ventilador Kite School (que també era una botiga de reparació de planxes). «Allà es va generar tot. Va ser la primera escola de formació i vam destacar en l'àmbit nacional. Teníem un mètode pedagògic que ens feia diferents, perquè els practicants de tots els nivells poguessin progressar amb facilitat i seguretat total», afirma l'experimentat esportista català. «I cada estiu fèiem campaments d'entrenament al càmping La Ballena Alegre. Durant una setmana, convíviem cada dia entrenadors i alumnes i era real-

ment una experiència pilot única a Espanya, molt profitosa i satisfactòria per al present i futur del *kitesurf*», ens explica. Regatistes de totes les edats i de tot Europa s'han donat cita en aquests campaments.

«A principis del segle XXI només practicaven aquest esport aventurers intrèpids i autèntics amants de la vida nòmada i el mar. Aleshores, aquesta gent recorria platges de tot el món només pel plaer de practicar-lo. I durant alguns dies d'estiu, ens trobàvem a Sant Pere Pescador», comenta malenconiós Carrasco. «En aquella època, el surf d'estel va començar a desplaçar el surf de vela perquè ofería més llibertat a l'esportista. Se sentia més lliure.»

Un esport versàtil

El surf d'estel és un esport polivalent que engloba modalitats de les quals potser molts lectors mai no han llegit o sentit a parlar. Cadascuna de les modalitats requereix habilitats diferents, tant físiques com tècniques, i això fa que aquest esport sigui un dels més versàtils. En primer lloc, hi ha la modalitat de surf d'estel *Freeride*. És la més popular i també es coneix com a *Old School*, ja que fa molts anys que es

practica. I com el seu nom indica, el *Freeride* simplement consisteix a navegar lliurement. Un altre estil molt practicat és el surf d'estel *Freestyle* o d'estil lliure; és molt tècnic per desenvolupar-se en la competició. L'objectiu principal d'aquest estil és fer salts «desenganxats». Què significa això? Al

Cadascuna de les modalitats requereix habilitats diferents, tant físiques com tècniques, i això fa que aquest esport sigui un dels més versàtils. La modalitat de surf d'estel *Freeride* és la més popular i també es coneix com a *Old School*, ja que fa molts anys que es practica.

>> Carrasco amb un grup d'alumnes.

surf d'estel es porta l'estel sempre enganxat a l'arnès. No obstant això, en aquesta modalitat l'estel es desenganxa i s'intenten fer tots els trucs possibles. Per fer-los, es requereix un gran nivell tècnic i molta habilitat, a més de molt valor.

«Ara mateix, si hagués de triar, em decantaria pel *Freestyle*, ja que és amb el que em diverteixo més. D'aquí a uns anys, quan els meus genolls no aguantin més, ja em dedicaré a saltar amunt», comenta Blanc. D'aquesta manera, entra en escena una altra modalitat que guanya popularitat per les acrobàcies i la tècnica depurada que necessita tenir el *rider* (practicant de surf d'estel, altrament anomenat *kiter*): l'estil al qual es refereix Blanc és el *Big air* (de gran salt). Hi ha alguns *riders* que aconsegueixen saltar fins a vint-i-cinc metres, i això és espectacular i visualment molt atractiu per a l'elit d'aquest esport. Per això, aquesta modalitat comença a tenir un protagonisme creixent en competicions de tot el món. I com era d'esperar, també es practica a les platges limitrofes a Sant Pere Pescador quan hi ha molta tramuntana.

El lloc es considera ideal per practicar aquest esport gràcies a la regularitat i l'excel·lència del vent a tot el golf de Roses, on, generalment, a la platja no troba obstacles, ja que està dominada per la sorra i petites dunes. A més, també hi ajuda la poca profunditat propera a la costa i les onades petites, que permeten que els aficionats s'endinsin al mar amb seguretat. «Una particularitat és que a la zona del golf tenim vents tèrmics que es produeixen per l'escalfament del sòl. Durant els mesos d'estiu, la terra agafa molta temperatura sobre les grans extensions de cultius de poma i pera del voltant, i tot aquest aire calent puja i entra en contacte amb el mar. D'aquesta manera, es produeix la marinada, un vent de sud-est que és perfecte per aprendre surf d'estel», diu Àlex Coloma, que porta endavant l'Escola de Kitesurf de Sant Pere Pescador. Generalment, aquests vents tèrmics comencen al migdia i duren gairebé tota la tarda. Això sempre ha atret els millors esportistes del país. Com Gisela Pulido, que considera que la zona del golf és un dels millors indrets del món per practicar surf d'estel.

El lloc es considera ideal per practicar aquest esport gràcies a la regularitat i l'excel·lència del vent a tot el golf de Roses, on, generalment, a la platja no troba obstacles, ja que està dominada per la sorra i petites dunes. També hi ajuda la poca profunditat propera a la costa i les onades petites, que permeten que els aficionats s'endinsin al mar amb seguretat.

Una passió rebel

Després del pioner llegat de l'escola del Ventilador, Sant Pere Pescador no ha quedat orfe. Actualment hi floreixen dues escoles: la dirigida per Coloma, i una altra d'ubicada a prop de la platja: KiteExperience, encapçalada en aquest cas per Sergi Sánchez. A totes dues no només tenen tot el necessari per aprendre a fer surf d'estel, sinó també surf de vela, surf i altres. Tenen professors amb experiència i tota mena de material de lloguer i compra.

«A la nostra escola formem al voltant de dues-centes o dues-centes cinquanta persones per any. La mitjana d'edat dels alumnes és de trenta-cinc a cinquanta-cinc anys. Tot i això, també venen molts joves. Sant Pere Pescador ha esdevingut un centre de referència per la proximitat amb Alemanya i França. Molts adeptes venen d'allà», comenta Sánchez, que va obrir el centre formatiu el 2014. I per les seves aules marítimes han passat joves promeses, com Nina Font o Rita Arnau, que avui dia sobresurten en l'àmbit nacional i internacional, principalment en la modalitat d'estil lliure.

A més, fa uns set anys, dos amics que sempre venien de vacances a la zona, Sergio i Carlos Marí, van decidir unir forces per organitzar esdeveniments a les platges empordaneses cada estiu. Així van armar KiteRebels: «En Sergio i jo no havíem practicat mai cap esport aquàtic fins aquell moment. Però ens encantava mirar com lliscaven per sobre de les onades. Fins que vam decidir unir forces i ara, no només en practiquem; també generem festivals, esdeveniments durant l'estiu i reunions a les platges, on molts aficionats es congreguen i passem uns moments de molta felicitat i gaudi», assenyala en Carlos. «La nostra passió és navegar, viatjar, conèixer, viure, desconnectar», comenta en Sergio, el seu company de tota la vida.

En aquests programes, per exemple el KiteFest 2022, es duen a terme, durant dos dies, exhibicions de surf d'estel i classes magistrals de professors de les escoles locals, en les quals també participa Xevi Carrasco: «La veritat és que aquest tipus de festival li fa molt bé a l'esport perquè està dirigit al públic professional i no professional». I a la nit, hi sol haver música i fins i tot, en aquest cas, un rostit argentí.

Desafiar les onades

«Tot i que el *kitesurf* es popularitza cada cop més, la indumentària, les planxes, els estels i els cursos encara són cars, i no tothom pot permetre's el luxe de practicar-lo», comenta Sánchez. Les escoles ofereixen cursos en parella o individuals de diverses hores al dia amb un monitor. I també es poden llogar els complements necessaris perquè els costos no siguin tan alts per al turista. També hi ha botigues, com la Wind, que ofereixen serveis i cursos per a no professionals, que generalment provenen d'Alemanya.

«Ens falta suport governamental per oferir una infraestructura més adequada per al turista que vol navegar a l'hivern. Sobrevivim gràcies a suports privats i la venda a la botiga física i en línia de l'escola», confessa Sánchez. Una opinió que comparteix també Coloma: «No tenim cap ajuda oficial per potenciar l'esport. Em fa la sensació que a l'Ajuntament només li interessa el comerç de l'illa i el turisme de sol i platja. Allà tenim un conflicte que ja fa anys que no es resol». Generalment, el surf d'estel a Sant Pere Pescador es practica a diverses «zones kite», que es reparteixen des

de la desembocadura del riu Fluvià fins a la rodalia de l'Escala. Durant l'estiu, i amb l'ajuda inestimable dels socorristes, cada dia avisen els circumstancials estiuejants que, durant les hores de la tarda (quan normalment comença a bufar molt de vent) aquestes zones esdevenen exclusives per als amants d'aquest esport. Però això sembla que no arriba. «La platja de Sant Pere Pescador té uns set quilòmetres de llargada. L'ideal seria un quilòmetre per als esportistes i sis per als banyistes. Però el Govern ha decidit unilateralment delimitar els sectors de pràctica. I ens han posat als pitjors llocs, al mig de càmpings, en uns indrets que són perillosos i on un dia hi haurà algun accident», adverteix el líder de l'Escola de Kitesurf de Sant Pere Pescador. «D'aquesta manera és com es converteix en un dels pitjors indrets per practicar el surf d'estel», comenta Coloma. Una opinió compartida per molts esportistes d'elit que estimen aquestes platges, com Rita Arnau: «Tot és molt perillós i hi ha molts inconvenients nàutics, ja que tots els estels estan junts en cent metres, que és el que mesura cada zona kite».

>> Un dels practicants de surf d'estel, uns minuts abans de llançar-se a l'aigua.

Lletres de Girona

A, b, c i d són les primeres lletres de l'abecedari intocable. Però a Girona, l'escultor Torres Monsó va voler trencar aquest ordre tan monòton, i d'aquesta voluntat en va resultar una obra genial i molt estimada, *Les lletres toves*, a la plaça de Pompeu Fabra: a, b, c, q. Aquesta obra, tan a tocar del sentiment ciutadà, és l'al·licient per enfilars un reportatge sobre moltes lletres que ens fan companyia. Entre aquestes, però, també n'hi ha que són dures.

Text i fotos > **JORDI DALMAU**, periodista

L'any 2022 es va escaure el centenari de la restauració del popular edifici de "la Caixa" del pont de Pedra, a Girona, un projecte de l'arquitecte Rafael Masó, que hi va incloure, a sota de la cornisa, un detall literari: són unes paraules d'Horaci, poeta llatí del segle I, en l'idioma original, que enalteixen la virtut de l'estalvi. La professora de llatí Dolors Condom en va fer un perfecte estudi divulgatiu i una traducció en el número 157 de la REVISTA DE GIRONA (març-abril de 1993). Les paraules d'Horaci presenten dos

inconvenients perquè la gent les conegui: l'altura de l'edifici i la llengua. Seria excel·lent poder celebrar aquell centenari fent-ne la traducció, i dissenyar una estela ben digna per situar-la a la vista del vianant, a la mateixa zona original. Aquesta iniciativa ha estat proposada per l'associació Amics de la UNESCO de Girona, que l'està tramitant juntament amb la Fundació Casa Masó.

Amb aquesta voluntat d'aturar-nos a llegir, us suggerim una ruta que no pretén servir de registre, sinó d'espigolada divulgativa.

Vint segles després d'Horaci, tenim altres lletres nostrades a la ciutat. Fages de Climent té un sonet, just al final de l'Onyar, escrit damunt ceràmica i titulat *Xipressos*, que empadrona aquests arbres a Girona i els qualifica de «pinacles catorzens d'un verd obscur d'alfals, | al caire bru de l'absis, la torre o la capella». De Josep Pla es recorda aquell «primer gran xoc de la meua vida», durant la seva joventut, en què «Girona se'ns presenta sobre l'arc de la tartana, amb tota la seva impressionant monumentalitat». Aquest text es pot llegir a l'escultura dedicada a

>> A, b, c, q, escultura de Torres Monsó.

l'escriptor a la plaça del mateix nom. Salvador Espriu es fa present amb unes lletres que es volen fondre per acompanyar el seu lament: «Sense recança miro com s'esborra el meu país». Les pàgines de ferro de l'escultura són a la plaça del nom del poeta.

Amb aquest tast de lletres qualificades, ens podem preguntar per què la Devesa de Girona, amb tanta literatura com ha generat, no té cap mostra d'aquelles estimacions d'antologia, cap presència de literatura en pedra. Ni això, pobra Devesa.

L'ús del català va haver de superar serioses dificultats els anys següents al 1939, en què l'autoritat n'exercia la censura més rigorosa. Aquella època ha quedat recordada per sempre, perquè quan els retocs a lletres i paraules els ha de fer l'escarpra del picapedrer, el resultat és ben visible. Aquest és el cas de l'escaló de l'altar de la Mare de Déu del Remei, a la basílica de Sant Feliu. I una altra «correcció a l'escarpra» es veu al Col·legi Verd, al carrer de Lorenzana, on el picapedrer va haver de canviar *any* per *año* a l'escut de pedra que recorda la inauguració del centre (any 1932). Un altre testimoni d'aquells

L'ús del català va tenir serioses dificultats aquells anys següents al 1939, en què l'autoritat n'exercia la censura més rigorosa. Aquella època ha quedat recordada per sempre, perquè quan els retocs a lletres i paraules els ha de fer l'escarpra del picapedrer, el resultat és ben visible. Aquest és el cas de l'escaló de l'altar de la Mare de Déu del Remei, a la basílica de Sant Feliu.

>> Edifici de "la Caixa", amb una inscripció d'Horaci.

>> Monument a Carles Rahola, a la rambla de la Llibertat.

>> Placa històrica del carrer d'Anselm Clavé.

>> La placa del sometent, al monument del Lleó.

bufaruts lingüístics és a la Casa Colomer, al carrer de Barcelona, 7: el nom de *Joaquim* va haver de passar per l'adreçador i el varen fer acabar en *n*. Anys després es va tornar a coure una rajola «original», i ara mateix es pot apreciar una lletra *m* molt ben recuperada, pletòrica, i s'aprecia que és la més jove de les seves germanes de rètol.

La duresa d'algunes lletres

Les paraules de Carles Rahola que es llegeixen en el seu monument a la rambla de la Llibertat són tan emblemàtiques com dures: «[...] que no torni a aixecar-se el patíbul en el clos august de la noble i estimada Girona ni en qualsevol altre indret del món». Per paradoxes de la vida, aquell patíbul es va tornar a aixecar en una tàpia del cementiri de Girona, on Carles Rahola va ser afusellat.

A més, Girona guarda memòria dels fets bèl·lics i els fixa amb les lletres. Al vell baluard de Sant Francesc, de la muralla de la ciutat, s'alça el monument *Als herois de 1808 i 1809*. Un punt neuràlgic. Però abans d'aixecar la mirada, cal observar tres làpides adossades que recorden noms, cognoms, dates, artillers i herois, i cal apreciar-hi també l'única expressió en català que hi ha al monument: és el record dels sometents, amb el seu lema: «Pau, pau i sempre pau». I quan la mirada arriba a dalt del monument, el lleó hi posa la seva imatge seriosa, tot certificant aquells episodis.

A un altre tipus de duresa es refereixen les paraules de la façana de l'església de la Pietat, al barri del Pont Major: a la dels aiguats que històricament ha sofert Girona. Es tracta del record esculpit d'un dia desgraciat, el 3 de novembre de 1617: l'aigua va arribar a una altura de setze pams, és a dir, a 3,20 metres; varen dir que allò era «l'aiguada del diluvi». Les lletres d'un altre relleu situat a la plaça del Vi dedicat als Quatre Sants Màrtirs de Girona: Germà, Just, Paulí i Scici, esculpides en pedra, també rememoren un altre aiguat, el del 14 de juny de 1484, en què «l'aigua va portar la palanca a aquest lloc. L'aiguat va arribar a més de tres colzes i va cessar d'una manera admirable». Al carrer de les Ballesteries, a més, hi ha uns recordatoris senzillament pintats a la pedra que indiquen l'altura de diverses riuades.

Girona guarda memòria dels fets bèl·lics i els fixa amb les lletres. Al vell baluard de Sant Francesc, de la muralla de la ciutat, s'alça el monument *Als herois de 1808 i 1809*. Però abans d'aixecar la mirada, cal observar tres làpides adossades que recorden noms, cognoms, dates, artillers i herois.

>> Monument a Josep Pla.

Unes lletres més amables

Fa més de quatre segles que a Girona es va fundar una universitat. La plaça de Sant Domènec és presidida per la portalada que ho recorda, amb un escut dels Àustries i un parell d'àngels que n'aixequen acta, un conjunt amb un disseny molt elegant. Les seves paraules, ara mateix, resulten profètiques: «El 1561 els pares jurats gironins funden sagrades aules i pregunuen a Déu que faci créixer la nostra obra en tot temps».

Entre les lletres de Girona tenim alguna joia per polir i poder-ne presu-

mir, doncs. N'és un exemple la làpida en llatí (i deteriorada, ja que data de l'any 1525) situada a la font de la Mare de Déu de la Pera. Relata el camí difícil de l'aigua de la font, que ja rajava al segle XVI; en va fer una traducció el doctor Jaume Marquès Casanovas. La font acaba així la seva biografia: «Si et complauen les coses costoses en excés, joiós beuràs eixa aigua de molt lluny transportada; si t'abellix allò que a tu no et costa res, beu-ne tranquil·lament, tu la tens regalada».

Hi ha dos monuments a Girona que expliquen amb mots detallistes la di-

versitat quant al finançament de la creació artística: el dedicat a Fidel Aguilar, als jardins de la Devesa, diu al peu que «fou costejat per subscripció popular». Ben diferent del monument a Álvarez de Castro, a la plaça de la Independència, on el bronze certifica que va ser una generositat de Fernando Puig Gibert, elaborada el 1894, amb un retard de vuitanta-cinc anys respecte de la data final dels setges, 1809. Dues versions, doncs, del compromís generós de la ciutadania.

Tenim, a més, una placa de carrer que és la més bona narradora de tot el

>> L'església del Pont Major recorda els 3,20 metres d'un aiguat.

>> Façana de Les Àligues, a la Universitat de Girona.

>> A de cinema, una fita que indica el camí cap al museu d'aquest art.

nomenclàtor, ja que ostenta un text generós en detalls. És al carrer de Josep Anselm Clavé, una lloseta amb grafia pròpia de l'any 1906. L'altre detall és que, tot i estar escrita en català, no va ser destruïda per la persecució lingüística; més rarsa, encara, perquè al mateix carrer hi havia llavors un quarter de la Guàrdia Civil.

Una altra curiositat es llegeix a una placa del barri de Montilivi, al carrer

d'Àngel Serradell i Pérez, que en detalla, al peu: «comunista i sindicalista». Potser és l'única placa que expressa directament el partit polític d'una persona.

Més dades: a Girona tenim dos recordatoris de noms corresponents a temps anteriors que actualment serien polèmics. L'un és el nom d'un rei d'Espanya (posterior a 1714) que va anar clarament contra Catalunya, i té un monòlit al barri de Pedret en agraïment per haver procurat una millora del camí. L'altre nom és el d'un governador civil de Girona (1945-1956) que s'havia destacat en l'acció de reprimir; el seu nom es pot llegir a una placa de la font de la Mare de Déu de la Pera.

Si enlairem la vista, podem veure aquella *A de cinema*, tota enfilada allà

>> La columna, l'enciclopèdia de la nostra història.

al barri del Mercadal, com un anunci que la projecció del nostre alfabet comunitari sempre està a punt de començar.

Acabem el passeig als jardins de Pedret per llegir-hi les incomptables paraules de la *Columna de la història de Girona*, obra de Domènec Fita, com un artístic pal de paller de la nostra història. Lletres i més lletres que el fil de la vida ha anat apilonant aquí, fins a culminar amb aquelles de Salvador Espriu, com un desig de la mateixa ciutat: «en l'ordre i en la pau, en el treball, en la difícil i merescuda llibertat». Un punt de lectura sensible, aquesta columna, que com va expressar Narcís-Jordi Aragó, «és un monòlit que resumeix el passat de Girona i un dit alçat enlaire que assenyala l'horitzó del futur».

>> Sonet de Fages de Climent.

>> Altar de la Mare de Déu del Remei i correcció del picapedrer.

El menjador de Girona

Text > TEIA BASTONS

Il·lustració > IVÁN GARCÍA

«Aquest estiu hem decidit no fer vacances. La zona és plena de turistes, omplim cada dia i no ens podem perdre aquesta oportunitat de negoci.» Així s'expressava l'estiu passat el propietari d'un conegut restaurant de Sant Gregori, a tocar de Girona. Parlava de com els turistes havien «ocupat» com mai la vall de Llémena, que està entre el Gironès i la Garrotxa, i a la qual es pot entrar per Sant Gregori, entre altres portes. Una vall encara inexplorada per molts gironins, però que per a molts d'altres és coneguda com «el menjador de Girona». El nom ve dels nombrosos restaurants que hi ha a la zona, que s'ha convertit en una destinació gastronòmica de referència. Ara aquests restaurants han vist com la vall viu el que es pot qualificar d'un vertader boom. No es tracta d'un fenomen nou, perquè fa anys

que al turisme gastronòmic es va afegir el turisme rural, el de senderisme i el cicloturisme. Però el que sí que és cert és que una vegada superada la pandèmia, hi ha hagut una eclosió de negocis que en alguns casos fins i tot és difícil d'entendre. Han aparegut restaurants nous de tota mena, ha augmentat el nombre de botigues que venen productes de proximitat, i s'ha disparat el nombre de cases de turisme rural i de senderistes i ciclistes... Tot plegat ha suposat un augment del nombre de visitants, que és el que va portar a aquest restaurant del començament d'aquest apunt a decidir no fer vacances per poder atendre tota la demanda que tenia.

Els últims anys, molt sovint s'han qüestionat determinades activitats per l'impacte sobre l'entorn o sobre els pobles i les ciutats. Un exemple que s'ha tornat a posar és el del cicloturisme. En més d'una ocasió s'ha debatut la proliferació de negocis entorn d'aquesta activitat, tot mantenint que el centre de les ciutats, com és el cas de Girona, ha perdut la identitat amb l'aparició d'establiments per donar servei als ciclistes, que han substituït els altres de «tota la vida». Però cal ser conscients que l'aparició d'activitats noves no és

sempre negativa. La suma d'aquestes accions té un impacte social i econòmic positiu sobre el territori, com ara els productes de la terra que es venen als petits establiments que s'han obert a la vall de Llémena i els restaurants que no només donen menjar, sinó feina, per no parlar de les cases de turisme rural. Tot són negocis vinculats a determinades activitats que no es poden menystenir tan fàcilment. Donen vida, donen feina i com a mínim es mereixen un reconeixement per l'esforç i l'aposta que han fet les persones que hi ha al darrere.

La vall de Llémena

La vall de Llémena, al voltant de la riera de Llémena, és una zona eminentment rural que està formada per quatre municipis: Sant Martí de Llémena, Canet d'Adri i Sant Gregori, dins de la comarca del Gironès; i Sant Aniol de Finestres a la comarca de la Garrotxa. No obstant això, a la vall hi ha una vintena de pobles que depenen d'algun d'aquests municipis. Es tracta d'una zona molt poc poblada, però que gràcies al seu paisatge espectacular ofereix moltes rutes a peu i en bici, que hi atreuen nombrosos visitants.

L'art de treballar el ferro a la Cerdanya

Raul Abad i Juli Ríó, dos escultors de mena arrelats a la seva estimada terra

A la Cerdanya, territori de clàssics artesans on encara existeixen oficis autèntics, hi trobem força feines entorn del ferro i la seva manipulació. Ja present en aquesta comarca des del temps dels poblats ibers i romans, el treball amb ferro respon *a priori* a les necessitats domèstiques i rutinàries, però des de l'antiguitat també és present en l'art. Tot i que podem trobar restes, forns i utensilis de ferro exposats en centres de recuperació històrica i arqueològica que avalen la memòria d'una societat feta a si mateixa per la duresa de l'aïllament i la lluita per la supervivència, es continuen descobrint peces amb finalitats decoratives que ens relaten altres aspectes de la cultura ancestral ceretana. I és que les matèries primeres són d'aquells que les veuen créixer, dels qui les treballen amb les mans, i dels que en gaudeixen amb cura i respecte. Com en Juli Ríó i en Raul Abad, dos escultors de mena arrelats a la seva estimada terra.

Text > LAIA ESCOIN TONDA, periodista

Fotos > BERTA OLIVAS

El taller de Raul Abad és una nau espaiosa, gèlida i amb una olor forta de ferro cremat. El trobem amb la seva màscara, assegut i immers en una constel·lació, fruit de les espurnes que deixa anar el seu bufador. Solda una mena de figura de papiroflèxia, i més tard m'assabento que es tracta de la insígnia de la seva «nova era». Sembla tret d'una pel·lícula rodada a l'espai interestel·lar, perquè la seva generació emana horitzó i exigeix confins de canvis i progrés. Nascut a la Cerdanya fa uns trenta anys, es defineix com un ferrer industrial molt entretingut pel volum de feina que l'acompanya aquest temps, i amb una vessant artística pròpia d'un geni en procés de descobriment.

Fa quinze anys que toca metall, el treballa i en viu. Les seves eines l'atrapen i l'abdueixen, mentre que ell s'hi

>> Raul Abad amb una de les seves peces.

>> *Abad en plena feina.*

amaga darrere, tot fent ballar el ferro a esquilades. La descriu com una «feina variant i creativa», que demana llum i música per posar-la en solfa. La seva estètica és desimbolta, i se sent com a casa quan engega màquines. Expressa agraïdament que la seva escola és la serralleria, i que se sent un privilegiat per poder treballar de quelcom que el fa vibrar. Fa portes, escales... i escultures en el temps lliure, perquè tot el que sigui «un projecte nou» és un camí per descobrir alguna cosa del ferro, com una autèntica dansa.

Amb un tros de filferro i tres sòcols de riu d'Isòvol va compondre la seva primera escultura, i en sorgí una formiga. N'ha recreat de grosses i de petites a partir del model, que per a ell representa un distintiu. I sempre que pot, la fa aparèixer en algun lloc dels encàrrecs que li fan. Pedres, fusta i altres matèries són les seves grans aliades en les obres. «Deixen respirar el ferro», ens explica. I, ahora, sense que ell ho sàpiga, regenera el planeta i li dona vida.

S'inspira, dibuixa, i comença la voràgine. El ferro li «desperta curiositat», i humilment manifesta que «intenta fer-hi coses». Troba ferradures de bou i en fa una taula, i així sovint. Però reco-

neix obertament que pica molt de ferro fred. Es necessita molta resistència, li ho reconec.

Aquest escultor arrelat a la muntanya respira àcids, manipula químics i fins i tot es mulla amb aigua de mar per donar acabats diferents al seu apreciat ferro... i de tots aquests tria l'envernissat natural i industrial, tot i que amb l'òxid també s'anima «perquè es descontrola» i li dona joc.

Sospita que l'escultura tradicional de forja seria un gran repte per a ell, però per això necessitaria tenir una forn i oli per deixar empavonat el ferro, perquè quedi ben negre. Però, què en pensarien, els seus discs de tallar, de polir, de soldar; els motors hidràulics i les matrius? A més, defensa que es pot arribar al mateix resultat de maneres diferents.

Sembla una feina terapèutica... Es tracta de trobar-se?, li pregunto jo. I amb un missatge clar contesta: «Sempre has de trobar quelcom diferent, una identitat teva».

Ara investiga amb les pintures primàries metal·litzades, banys cromats com els que es fan servir per a la xapa dels cotxes. Vol alterar l'ocell de paper, el seu ocell de paper. Tot en un context d'exquisidesa personal.

Amant de les escultures —«figuratives sobretot», insisteix—, afirma que arreu on viatja, recorre els espais per trobar-ne alguna, a manera de ritual imprescindible.

Ell també forma part de les noves generacions que obren camins i fissures al

Amb un tros de filferro i tres sòcols de riu d'Isòvol va compondre la seva primera escultura, i en sorgí una formiga. N'ha recreat de grosses i de petites a partir del model, que per a ell representa un distintiu. I sempre que pot, la fa aparèixer en algun lloc dels encàrrecs que li fan.

>> Juli Río, un romàntic empedreït del ferro.

sòl artístic. En Raul assegura que «per entendre i fer art lliurement, s'hauria de posar a l'abast de tothom; per crear una sinergia amb altres camps, com per exemple amb la salut. Provoquem que la gent es passegi o s'assegui mentre observa una escultura. No la limitem. Deixem que els que tenim intencions noves les fem arribar a tot arreu, sense que això comporti un negoci de concessions absurdes i poc productives».

La seva naturalesa carismàtica (i de vegades opaca) s'acompanya d'un discurs contundent, fresc i artísticament avantguardista. Són les noves fornades d'escultors, insinadors, incitadors i inspiradors. Amb la mirada cap al futur, i amb una clara tendència a desdir el que ha establert el classisme artístic, sobretot per la manera d'explotar-lo deliberadament, contesta a la lluita per la llibertat d'expressió.

Li han proposat exposar a Barcelona, però —exigent amb ell mateix i amb la seva obra—, fins que no trobi el color que busca, no deixarà veure les peces a gairebé ningú.

Anuncia que actualment té una fita, un projecte per al seu estimat territori, la Cerdanya. Vol fer escultura de caràcter urbà per donar sentit a un indret i que aquest «marqui una empremta meva i a la vegada nostra». Però anhela i reivindica suport per part dels organismes públics.

El seu talent es nodreix d'un pensament de societat tangible i útil. És un melancòlic que adora les formigues i el filferro més senzill. Un ceretà que dona vida a elements propis de la seva terra. Un jove escultor que només somia aconseguir el cromatge perfecte per a la seva escultura inquieta, i que simbolitza la seva nova etapa, la seva energia. Un artista que desitjaria llevar-se cada matí amb una escultura per enginyar, i viure de l'art sense pretensions.

>> Flames al taller de Juli Río.

En Raul adverteix: «La vida és una guerra..., fa vertigen», però jo li recordo unes altres paraules seves: «La rigidesa del ferro modelat és moviment». Per tant, la vida sense batalles no seria vida, seria mort.

Juli Río i el ferro etern

L'artesà és, de mena, curiós. I en Juli n'és un. Compacte i resistent com la matèria que treballa, al mateix temps que un romàntic empedreït del ferro. De fet, li deu la seva felicitat. La forja el fa portar una «bona vida», ja que declara obertament que treballar en el que li agrada és el seu objectiu.

Passa els dies entre dues finestres i quatre parets, algunes de fosques, totes cobertes de sutge, i amb un gran ventall d'artefactes propis d'un forjador que evocuen èpoques antigues. De fet, hi ha una cantonada d'aquest amagatall seu que simula una petita parada de mercat medieval itinerant, amb tot de martells de formes i orígens diferents, cisells i tenalles amortitzades, sacs de carbó que donen un caliu encisador i una enclusa de 1896 de procedència pintoresca.

Fill de la comarca dels blancs i els verds, de la qual va marxar, de la qual es va enyorar, i a la qual va tornar sabent que no l'abandonaria més. Es passeja entre el taller i la seva galeria d'art, que comparteixen vorera i totxana a Bellver de Cerdanya. Quan té temps lliure, puja a la muntanya i compon escultures amb pedres, que fotografia tot resistint-se a l'equilibri

i que desfà en acabat per desafiar l'art.

La força i la pertinència són les seves aliades a l'hora de picar fort i modelar un cos sòlid, però tolerant a altes temperatures. Gairebé podríem dir que ell és un objecte forjat més; insubordinable a les lleis comercials i tan empàtic amb personatges de trajectòria indiscutible dins l'esfera de les arts.

Veure'l en plena tasca d'artesa ens fa adonar de la seva dedicació i del seu ofici. Un cos robust, i unes eines rígides i pesants amb què crea una sinergia per donar forma a elements, peces i escultures. Una vida dedicada al pentagrama del ferro al foc.

Defensa amb tenacitat que no entén un artista sense un artesa al darrere, i és que gairebé vint anys de treball amb les mans adobades pel foc, el cop ferm i el metall cruent li donen crèdit. «La meua feina no és mecànica», es consola, i tot el que l'envolta és benvingut a casa seva. La seva obra és latent, i commemora l'art eloqüent que expressa i remou el públic. Tot el que esculpeix és incitador sense ser excitant, i procura «fer-ho bé perquè la gent ha d'entendre l'art perquè tingui sentit», tot i que li costa compartir la seva escultura. És «molt meua», diu amb gest de recel; evita haver-la d'explicar extensament, i comparteix la teoria amb altres artistes

que si la gent no entén el que vols expressar, no ho has fet bé.

La seva primera escultura representava els plecs de la mel quan vessa: «La seva puresa dibuixa aquest perfil», i recorda una altra peça seva, la de *La dona prostrada*. Aquestes obres bé podrien compondre una sèrie sobre la resiliència de les dones i la seva fortalesa suau al llarg de la història.

L'ésser humà i les seves circumstàncies, així com la natura efímera, són

fogues inspiradors per a aquest escultor autodidacte, tot i que reconeix que encara no ha trobat una musa per esculpir algú, ni una expressió de natura viva, ni tampoc la tècnica perfecta que s'autoexigeix. Es complau a ell mateix en primera instància quan dona forma, se sent honest i lleial al perfeccionisme que el caracteritza.

En Juli accepta un procés «creatiu, no productiu». Aquí radiquen les seves pretensions com a artista, i desataquen els seus inicis i orígens com a forjador artesa.

Insisteix en aquest distintiu i el compara amb l'executòria d'una novel·la. Advocant que si algú s'endugués unes paraules escrites a mà, cap escriptor podria reproduir-les amb exactitud total i, per tant, ja no seria la mateixa obra. Ell defineix l'escultura com un «ofici brutal», amb tota la passió que comporta, i surt en defensa seva dient que les seves escultures no són mai iguals, no són rèpliques.

Com qualsevol escultor, no descarta descobrir l'escultura amb altres complexitats, així com altres materials per modelar. Imagina la fusta o el formigó abraçant la seva obra, fins i tot la pedra. El mineral el fascina, i la seva complexitat el sedueix, però reconeix que esculpir una roca és un ofici d'anys.

Les seves paraules emparen i conserven una gran devoció per aquest ofici i art, que, segons ell, no existeixen l'un sense l'altre. Entre els artesans també hi ha una gran germanor, que ell acull amb admiració: «Compartim caràcter i som afins en gairebé tot», assegura.

És un escultor crític, exigent amb el gremi, però de discurs melancòlic, que demana respecte pel sentit de l'art en tota la seva essència. I és que

considera que «la paraula *escultor* et marca un camí traçat socialment, i que en certa manera t'obliga a fer un recorregut entre galeries i exposicions. I si només les vull dibuixar per complaure'm a mi?». No encaixa que la gent vulgui les escultures per fer bonic a casa seva, quan porten la seva ànima a dins. Ell es reconeix com a forjador, i encara li costa veure's com a artista.

En Juli no podria entendre la vida sense artesa, sense res a les mans per treballar. Porta forjat a la sang el caràcter d'un ferrer de duresa palpable, tot i que sovint deixa entreveure un esqueix d'humor entorn de la professió. Les hores treballant amb un mateix sovint ofeguen la sociabilitat, però el talent compartit pot fer despertar una empatia impressionant a les persones.

En Raul i en Juli han compartit moments, feines i trobades amb altres ferrers. Entre ells es dediquen bones i apreciades paraules, i es guarden una gran admiració conjunta, tot i que els seus camins són força divergents. Ambdós continuen descobrint el seu preuat ferro, i no abandonen la idea de continuar superant-se en projectes i peripècies pròpies dels genis. I és que són dos escultors amb un mateix entusiasme, dues generacions amb una mateixa saviesa. Les seves tècniques diferents modelen una mateixa matèria amb dos estils i un sol propòsit. En definitiva, són persones antípodes, però amb una mateixa premissa: l'art és universal i l'artista és d'un mateix.

>> Rió darrere d'una de les seves creacions.

Els inicis de la televisió a Girona

Quan el 26 de febrer de 1963 es va posar en marxa, en període de proves, el repetidor de la torre d'Alfons XII, els habitants de Girona varen poder veure per primera vegada imatges televisives. Quan això va passar, ja feia gairebé nou anys que Lluís Vilaplana Finazzi havia vist la televisió italiana des de la muntanya de Sant Elm, a Sant Feliu de Guíxols.

Text > **JOAN BARBARÀ I PUIG**, estudiós de la cultura

Tradicionalment, l'escocès John Logie Baird ha estat considerat l'inventor de la televisió, atès que va ser el primer, el 1926, que va emetre i captar imatges televisives en moviment. Dos anys després, quan encara no hi havia cap cadena difosa per les ones, va començar a fer proves de televisió en color, un projecte que va culminar l'any 1944.

La BBC va ser la primera companyia que va començar a distribuir imatges de televisió de forma experimental, a partir del 30 de novembre de 1928, per

bé que no va iniciar les emissions continuades fins al 1936. L'Alemanya nazi es va adonar ben aviat del poder que tenien les imatges i, a partir del 2 de març de 1935, va començar a emetre noranta minuts de televisió tres dies a la setmana.

El 14 de juliol de 1937, la televisió francesa va iniciar la seva programació des d'un repetidor instal·lat a la Torre Eiffel. Als Estats Units, l'NBC va ser la primera corporació privada que va engegar les seves emissions de forma pública, l'any 1939.

Posteriorment, l'any 1949, la RAI, empresa propietat de la Societat Idroelettrica Piemontese, va començar, en període de proves, les emissions de televisió a Itàlia des d'un estudi de Milà. Més endavant, quan el 3 de gener de 1954 la societat va passar a ser de titularitat pública, va iniciar la seva programació regular per a tot el país.

A l'Estat espanyol, la primera demostració televisiva es va poder veure en una fira de mostres que es va celebrar a Barcelona l'any 1948, però no va ser fins al 28 d'octubre de 1956 que, amb la creació de Televisió Espanyola, l'ens públic va començar les transmissions diàries.

Una qüestió privada

Contràriament al que es podria pensar, el franquisme no es va preocupar mai de fer arribar el senyal de TVE a les comarques gironines, i va deixar aquesta tasca completament en mans de la iniciativa privada o local. No va ser fins a l'any 1982, amb la inauguració del repetidor de Rocacorba, que l'Estat va posar ordre per primera vegada en el desori que fins aleshores havia estat la distribució del senyal de la televisió terrestre a la demarcació.

El cas de Girona

Inicialment, l'abast territorial de TVE es va circumscriure a la rodalia de Madrid, però més endavant, el règim va decidir estendre la cobertura televisiva a Barcelona. Va ser així com, el desembre de 1958, es va instal·lar una antena a la muntanya del Tibidabo.

>> Lluís Vilaplana va ser el primer gironí que va veure imatges de televisió.
(Foto: ARXIU PUNT AVUI)

TVE emetia el seu senyal en la banda de VHF (en anglès, *Very High Frequency*). Les ones electromagnètiques de VHF es propaguen per la línia de visió, de manera que poden quedar bloquejades per diferents obstacles, fonamentalment, muntanyes. Cal dir que, a causa de la refracció, que s'incrementa amb les altes temperatures, poden viatjar una mica més enllà de l'horitzó visual i aconseguir arribar a distàncies de fins a cent seixanta quilòmetres.

Aquest fenomen de la refracció és el que va permetre que Lluís Vilaplana veiés imatges de la RAI italiana l'estiu de 1954 des de Sant Feliu, i que molts francòfils captessin, durant la dictadura, el senyal de la televisió francesa a l'Empordà, a diverses zones de la Costa Brava i fins i tot al Pla de l'Estany i el Gironès.

Quan la democràcia espanyola va reordenar l'espai televisiu gironí, l'any 1982, va instal·lar un repetidor al far de Sant Sebastià que, ves per on, funcionava amb els mateixos canals amb els quals arribava la televisió francesa a les nostres comarques. Amb aquesta «excusa tècnica», qui fos va aconseguir tapar la visió dels canals francesos a les nostres comarques i en va reduir la recepció, gairebé exclusivament, a la zona transfronterera.

Sortosament, aquesta anomalia democràtica es va poder esmenar anys després, amb l'arribada del satèl·lit.

>> *Mateu Regàs, el 1933.* (Foto: ARXIU MUNICIPAL DE GIRONA. FONDS UNAL.)

Un repte per als radioafecionats

L'inici de la televisió va esperonar els radioafecionats que, més enllà de construir-se els seus equips i comunicar-se amb altres col·legues, ara tenien el repte de provar de captar imatges de televisió.

Els primers que van reeixir en aquesta tasca varen ser els d'Olot, que el març de 1962 ja varen instal·lar, a més, un pont calent en una muntanya del municipi. Aquell repetidor rudimentari, muntat de forma precària per aquells incipients tècnics de telecomunicacions, va permetre que els garrotxins fossin els primers a veure imatges de TVE a les nostres comarques.

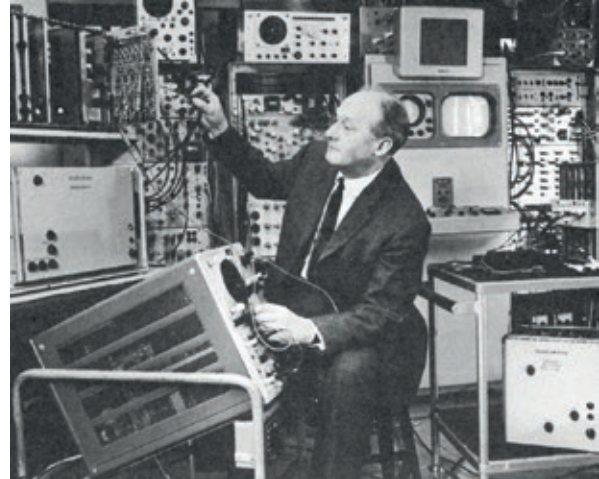
Abans del trenta-sis

A Girona, ja abans de la Guerra Civil es varen començar a obrir botigues especialitzades en la venda de ràdios, tocadiscos i petits electrodomèstics. Aquells negocis tenien futur, i el primer que se'n va adonar va ser Mateu Regàs, un jove emprenedor arbuenc que va aconseguir la representació de Telefunken a Girona. A començament d'abril de 1930 va inaugurar la botiga Electricidad y Suministros en el número 20 del carrer dels Ciutadans.

En la mateixa època, Adroher Germans, una empresa fundada el 1908 que ja era referent en la venda de material elèctric a la ciutat, va començar a oferir als seus clients ràdios de la marca Atwater Kent. En els anys següents es van obrir altres establiments, com ara Ràdio Girbau, inicialment a la ronda del Pare Claret, 35; una botiga que va fer història a la ciutat, ja que va agafar la representació de la marca Philips. D'antuvi, l'empresa es deia Casa Herpu i la gestionava Pelai Girbau.

Les Fires de la Santa Creu de 1958

Un cop acabat el conflicte armat, va començar la reconstrucció i, a passes comptades, van anar ressorgint empreses i comerços que abans de la guerra ja havien comercialitzat aparells de ràdio, uns objectes que eren percebuts com uns elements de modernitat, i que les classes benestants van anar incorporant a poc a poc al mobiliari domèstic. Així és com es van obrir botigues noves, com ara Indústries Frei, de la plaça de Sant Francesc, que es van incorporar al teixit comercial de la ciutat. El 12 de gener de 1942, l'Instituto Técnico Práctico de Barce-

>> *Walter Bruch, inventor del sistema de codificació PAL, a Telefunken, a principis dels anys seixanta.* (Foto: TV TECHNIK)

lona va inserir un anunci a *El Pirineo* per oferir cursos per correspondència de ràdio i televisió.

El 3 de maig de 1958 va ser un dia històric, atès que Mateu Regàs, representant en exclusiva de Telefunken a la demarcació, va inserir publicitat a *Los Sitios* informant que, durant les Fires de la Santa Creu, Albert Cufí, el seu distribuïdor a Figueres (carrer de Besalú, 17), tindria un televisor funcionant a l'aparador. Òbviament, la iniciativa va ser un èxit esclatant, més publicitari que de vendes, i va servir per posicionar Telefunken i Electricidad y Suministros com a pioners del sector. Les imatges que es varen poder mirar aquells dies a Figueres eren de la televisió francesa.

Aquesta va ser la primera vegada que es va poder visionar de forma pública, a Catalunya, un receptor de televisió. Mateu Regàs va guanyar la partida als altres distribuïdors posant a la venda els primers televisors a Girona i a Figueres. Electricidad y Suministros també gestionava la instal·lació de l'antena, una feina que havia delegat a l'empresa Antenas Barcelona SL, que tenia la seu al número 138 del carrer de la Rutlla de Girona.

Mor Mateu Regàs

Quan semblava que tot li anava rodó, Mateu Regàs va patir, el 4 de setembre de 1960, un accident en el qual va morir. Tot va succeir quan va esclatar una forta tempesta, que va produir una gornació de llamps i trons acompanyats d'una autèntica tromba d'aigua. Una descàrrega elèctrica va impactar contra un edifici de la ronda del Pare Claret situat davant l'actual Clínica Bofill, i en va trencar una part de la cornisa, que es va precipitar al carrer i va impactar al damunt de l'infortunat industrial quan just acabava de sortir de missa i es dirigia cap a casa seva, situada al carrer d'Emili Grahit.

>> Fàbrica de la carretera de Barcelona on els germans Pla Mir començaren a produir aparells de televisió el 1957. (Foto: ARXIU MUNICIPAL DE GIRONA. FONTS NARCÍS SANS.)

Mateu Regàs, de cinquanta-vuit anys, era una persona molt coneguda a la ciutat, atès que, a banda de regentar una botiga de prestigi, col·laborava activament en diverses iniciatives artístiques i culturals, com ara l'Exposició de Flors.

Pressió de botiguers i fabricants

La demostració de Mateu Regàs durant les Fires de la Santa Creu de 1958 esperonà els emprenedors, i els mesos i anys següents sorgiren botigues d'electrodomèstics arreu. A Girona ciutat van iniciar l'activitat empreses noves que sovint van obtenir alguna representació de marques de televisió: Ràdio Pla (Optimus), Robert Bosch (Blaupunkt, Invicta), Universal Radio (Radiola, Askar, Zenith, Vanguard, Philco), Vázquez (Inter), Burch (General Eléctrica), Suministros Gerona...

Cal no oblidar que, des de 1957, l'empresa fundada pels germans Manel i Joaquim Pla Mir, que havien iniciat l'activitat el 1933, va començar a produir televisors a la fàbrica de la carretera de Barcelona. A partir de 1962, van incorporar oficialment al seu negoci la marca Optimus. A Llagostera, Lluís Vilaplana també, més o menys a la mateixa època, va començar a muntar televisors, als quals posava la seva pròpia marca (Ergiond).

La primera antena col·lectiva

A final de 1961 va arribar a Girona Renzo Sgobazzi, un tècnic que havia treballat en els inicis de la televisió a Itàlia. Buscava feina, i algú de la nombrosa comunitat *azzurra* que hi havia aleshores a la ciutat el va posar en contacte amb Radio Electrón, un petit centre de reparació que hi havia al carrer de Bacjà.

Rafael García, que era qui regentava el negoci, li va dir que no necessitava ningú, i el va redirigir al carrer d'Albéniz, 4 (actual seu del Col·legi d'Advocats), on hi havia un taller, Metalúrgicas Gerunda, que es dedicava a la matri-

ceria i fabricava diferents productes, que anaven des d'agulles fins a rosaris, passant per tanques de moneder, taps de corona...

En Renzo, home de moltes paraules i bones, més que treball cercava un soci capitalista que li financés una idea. Volia començar un projecte amb molt de futur a Girona, ja que havia vist com creixia exponencialment a Itàlia.

Ja feia cinc anys que s'havia creat TVE i, tard o d'hora, la televisió arribaria a Girona. Quan això succeís, s'haurien de muntar moltes antenes i aquestes antenes, algú les hauria de fabricar i instal·lar. La primera empresa que

estigués preparada per donar aquest servei agafaria avantatge i tindria la possibilitat d'endegar un gran negoci que, a més, tenia perspectives de perllongar-se en el temps.

Les explicacions d'en Renzo varen convèncer els germans Joan i Josep Seguí Farreras, socis majoritaris de Metalúrgicas Gerunda, que varen incorporar a l'empresa una divisió tècnica especialitzada que va començar a fabricar i a instal·lar antenes, inicialment per captar el senyal de televisió que emetia el Tibidabo i que arribava, només, als punts més elevats de la ciutat.

Joan Ventura explicava en un documentat article publicat a *El Punt Avui* (14 d'agost de 2017) la història d'aquest pioner de la ràdio i de la televisió a les nostres comarques. Vilaplana Finazzi s'inicià en el món de les telecomunicacions a partir dels cursos per correspondència que organitzava Ràdio Maymó de Barcelona.

Sabem cap a on va el futur, tenim fabricants i botigues especialitzades, potencials clients compradors, però ens falta un repetidor de televisió.

Per subscripció popular

El sector va pressionar i durant tot l'any 1962 es van presentar mocions a diferents ajuntaments (Banyoles, Palafrugell...) per demanar que s'instal·lessin repetidors als municipis. A Girona, els edils Gussinyer i Pipe Sánchez Babot van preguntar pel tema als plenaries de juny i octubre. El batlle, Pere Ordis, va prometre que faria gestions davant el Ministeri d'Informació i Turisme. Manuel Fraga va fer una visita de treball a Girona el 22 de novembre, i hi va expressar la millor de les predisposicions. Malauradament, les bones intencions expressades pel ministre mai no es van arribar a concretar.

Per a *Los Sitios*, el tema del repetidor era recurrent, i el diari en parlava

tot sovint. Es va proposar, sense èxit, la instal·lació d'un repetidor general situat a la muntanya dels Àngels o a la Mare de Déu del Mont. Per pressionar més, el periòdic va començar a oferir sis dies a la setmana la programació de TVE, malgrat que pràcticament ningú podia rebre les imatges.

Finalment, el consistori gironí va convocar botiguers, fabricants i instal·ladors a una reunió a l'ajuntament el 16 de novembre. Com que de la reunió no en va sortir res concret, es va crear una comissió pro repetidor formada bàsicament per gent del sector i usuaris que ja havien comprat l'aparell, però que no hi podien mirar res, atès que el senyal que els arribava del Tibidabo era del tot insuficient.

Com que sembla que el problema en darrer terme era econòmic, va sorgir la iniciativa de fer-hi una subscripció popular. D'aquesta manera, es va arribar al compromís que l'Ajuntament cediria un terreny a la torre d'Alfons XII i el sector i els usuaris pagarien el repetidor.

Tots els que volguessin donar suport a la iniciativa, podien fer els donatius als baixos de la Diputació o a l'Ajuntament, on es van habilitar uns espais adients per rebre'ls.

>> Pere Ordis va cedir els terrenys perquè es pogués instal·lar el repetidor de televisió.

(Foto: ARXIU MUNICIPAL DE GIRONA)

En Renzo va aportar a la iniciativa els seus coneixements i experiència, i els Seguí hi varen posar tots els mitjans materials necessaris perquè el projecte reeixís.

Així, per les Fires de Sant Narcís de 1962, ja varen presentar la primera antena col·lectiva en un estand que varen muntar al Certamen. Aquesta caseta que l'empresa gironina va instal·lar a la fira comercial va cridar molt l'atenció de professionals, mitjans i públic en general, atès que va ser la primera vegada que es varen poder veure a la demarcació vint televisors funcionant simultàniament.

Quan gairebé ningú a la ciutat havia vist cap televisor, Metalúrgicas Gerunda ja va presentar la primera antena comunitària. El 3 de novembre, Renzo Sgobazzi va explicar en una entrevista publicada a *Los Sitios* les dificultats tècniques que havien hagut de superar i els avantatges que, en el futur, aportarien les antenes col·lectives, no sols als habitatges, sinó també als hotels, clíniques...

En una bona decisió comercial, a partir de 1963 Metalúrgicas Gerunda va començar a utilitzar el nom d'Antenas Gerunda.

>> Metalúrgicas Gerunda va utilitzar per primera vegada el nom comercial Antenas Gerunda en un anunci publicat a *Los Sitios* el 2 de març de 1963.

(Foto: ARXIU MUNICIPAL DE GIRONA)

L'afer es desencalla

El consistori va complir la seva part del pacte i el 18 de gener de 1963, *Los Sitios* publicava la notícia que s'havia signat un acord amb Fluorescència Iberica SA, que finalment va ser l'empresa encarregada d'instal·lar el repetidor. Aquest giny tenia una potència de cinc watts i hom esperava que tingués una cobertura de setze a divuit quilòmetres, cosa que significava que podria donar servei no sols a la ciutat de Girona, sinó també a tot el pla de Salt, i que arribaria fins i tot a Bescanó, Quart i possiblement Banyoles.

La comissió també va complir la seva part i així *Los Sitios* va publicar, el 22 de gener, la primera llista de donants, que encapçalaven el governador civil, Victor Hellín Sol; el batlle, Pere Ordís Llach, i tots els regidors. Cal dir que la suma de tota aquesta representació institucional va recollir 3.400 pessetes.

En dates posteriors, el diari del Movimiento va publicar una trentena de llistes de donants, en què s'especificava la quantitat que hi aportava cada un. Entre els primers ciutadans que hi van col·laborar hi ha noms coneguts de la societat gironina com ara Manuel Bonmatí, Joaquim Estrach, Car-

les Pérez Desoy, Matías de Inés, Fèlix Magaldi, Joaquim Pla Cargol, Joaquim Pla Dalmau, el doctor Josep Campistol Vila, Ignasi de Ribot, Jaume i Fèlix Farró... Els industrials del sector Lluís Girbau, Josep Burch, Faust Dalmau, Optimus, Electrofil i Josep Vázquez foren els que hi contribuïren més, aportant-hi 7.500 pessetes cadascun.

L'Ajuntament acaba pagant

El 12 de març de 1963, la comissió pro repetidor va informar que en aquella data s'havien aconseguit reunir 180.075 pessetes, una xifra encara llunyana a les tres-cents mil que havia costat la instal·lació, i exhortava els usuaris del servei a continuar greixant el fons.

Malgrat aquesta crida, des que el repetidor va començar a funcionar, les aportacions es varen tallar bruscament, atès que la gent va tenir la sensació que l'objectiu ja estava assolit. Al final, els fons municipals varen acabar eixugant el dèficit i el consistori va nomenar Ramon Casadevall tècnic responsable del manteniment, una funció que va exercir fins al 1982, any que el repetidor de les Pedreres va deixar de donar servei, i van entrar en funcionament les instal·lacions de Rocacorba.

>> Ramon Casadevall va ser sempre el tècnic que va tenir cura del repetidor de Girona. (Foto: EL GERIÓ DIGITAL. DAVID BORRAT.)

>> El repetidor es va instal·lar al costat de la torre d'Alfons XII. (Foto: ARXIU MUNICIPAL DE GIRONA. DANI DUCH.)

Cos, menjar i ment: una relació difícil durant l'adolescència

Text > TONI VILÀ

Il·lustració > IVÁN GARCÍA

La covid, que encara ronda entre nosaltres, projecta una llarga ombra fosca que amaga moltes de les conseqüències que ha generat, força de les quals encara desconegudes. Tanmateix, a poc a poc en van emergint alguns efectes, a voltes nous i a voltes que agreugen els que ja hi havia. Una de les primeres constatacions que es va tenir d'aquestes seqüeles va ser l'increment de la incidència i la gravetat dels problemes de salut mental entre el jovent, fet que ha generat preocupació social i ha donat peu a elaborar diversos estudis.

Dins de l'àmbit dels trastorns mentals, alguns dels que han augmentat més han estat els trastorns de conducta alimentària (TCA), com ara l'anorèxia i la bulímia, que no només són problemes d'ingestió alimentària, sinó que al darrere amaguen conflictes psicològics i un profund malestar intern. A Girona, amb la pandèmia, l'atenció des del Servei d'Urgències i els ingressos hospitalaris de joves i adolescents es varen incrementar un 40 %, i des de la Xarxa de Salut Mental van haver de crear una unitat de dia per reforçar l'assistència especialitzada a persones amb TCA de dotze a vint-i-cinc anys.

Una mostra de com afecten aquests trastorns és el cas de la Blanca, una noia de quinze anys, bona estudiant i esportista, molt estricta i exigent amb si mateixa (potser massa i tot), que darrerament, tot i que el seu comportament semblava l'habitual, s'havia engreixat una mica i controlava

què menjava i quant pesava molt sovint. Els seus pares, en Joan i la Maria, ho atribuïen als canvis de l'adolescència.

El confinament va suposar una disrupció en el dia a dia de la població que va incidir especialment en els adolescents i el jovent: estar tancats a casa, fer vida familiar, interrompre les relacions externes amb els amics, deixar d'anar a l'escola, comunicar-se telemàticament i utilitzar el mòbil de manera prolongada, etc. Aquesta situació va colpir fortament la Blanca i li va generar inseguretat personal i un desequilibri emocional, que van derivar en un control desmesurat del pes: no s'agradava. La reclusió va canviar la dinàmica familiar: estaven tots junts a casa, els pares, ella i el seu germà de vuit anys. Feien els àpats tots junts i això li dificultava el dejuni que volia fer. Havia de defugir les recriminacions dels seus pares amb excuses i mentides: no tenia gana, no es trobava bé, el menjar no li agradava o volia menjar a la seva habitació, i al mateix temps no parava de fer exercici a la bicicleta estàtica. Els pares van observar que s'anava aprimant, que dormia malament i que sempre estava de mal humor; per això van decidir portar-la al metge.

El metge, després de les proves i les converses amb ella i els pares, per tal de confirmar el diagnòstic d'anorèxia, la va adreçar al programa específic d'atenció als TCA de la Xarxa de Salut Mental de Girona, que és un servei públic transversal que va validar la sospita, i l'equip multiprofessional li va fer un diagnòstic més acurat i un programa assistencial que, a causa de la situació que van detectar, en va requerir l'ingrés a la Unitat d'Aguts. Posteriorment la van poder traslladar a la Unitat de Dia, i actualment ja rep l'atenció ambulatoria uns dies a la setmana, cosa que li permet compaginar-la amb els estudis, les amistats i la vida familiar. La majoria de les activitats terapèutiques que es fan a la Unitat de Dia són grupals i es combinen amb psicoteràpia individual, grupal i familiar. Així mateix, són importants els espais de menjador terapèutic.

Ha estat un procés dolorós i llarg per a la Blanca i per a la família, per això cal potenciar programes de detecció i de prevenció eficients que evitin aquest patiment.

«En aquest delicat context, molts adolescents van convertir el seu cos i el menjar en els canals pels quals podien expressar el seu malestar psíquic [...], en un intent de mantenir el fràgil equilibri en aquella situació amenaçant, amb un control omnipotent atesa la impossibilitat de controlar una situació inèdita en el seu entorn.»

GLÒRIA TRÀFACH, psicòloga clínica i psicoterapeuta

L'orde dels hospitalers a Sant Jordi Desvalls

En un document datat el 25 de juliol de 1147, el comte Ponç Hug d'Empúries permutava i concedia a la comanda de l'orde dels hospitalers de Sant Joan de Jerusalem, que estava establerta a Sant Llorenç de les Arenes, un seguit de drets i propietats a Sant Jordi Desvalls. Però, això succeï realment?

Text i fotos > JOSEP CAMPRUBÍ SENSADA, doctor i especialista en història medieval

A final de l'any 1521 algú, no sabem qui, va demanar a la notaria de Sant Jordi Desvalls que li fes una còpia d'un document datat gairebé quatre-cents anys abans. Aquesta còpia fou signada el 3 de novembre pels notaris Joan Pagès, Antoni Teixidor i Jaume Campània, i pel jutge Galzeran Nat (o *Nató*), els quals donaren fe que el text que ells havien copiat era

fidel al del document presentat. Avui dia, el pergamí original que ells van veure ha desaparegut i tan sols queda l'exemplar que van signar els tres notaris i el jutge, desat a l'Arxiu Capitular de la Catedral de Girona, en el número 2 de la carpeta de còpies. El fet que sigui un exemplar escrit sobre paper en lloc de pergamí, com era més usual a l'època, i la dificultat de llegir-lo a causa de la cal·ligrafia de l'escrivent han

fet que hagi passat desapercebut entre els historiadors, ja que, de moment, no n'hem trobat cap referència bibliogràfica. Nosaltres descobrirem aquest document l'any 2009 i, juntament amb altres textos, el transcrivírem i posteriorment el presentarem en un treball de final de postgrau. Però, què deia el document que es va copiar a la notaria de Sant Jordi Desvalls?

El contingut del document

Es tractava d'un text en el qual Ponç Hug, comte d'Empúries (1116-1154), per respecte a Jesucrist i a la Verge Maria i per remei de la seva ànima i de la dels seus avantpassats, permutava la parròquia i la vila de Sant Jordi Desvalls amb el comanador de Sant Llorenç de les Arenes (actual municipi de Foixà), de l'orde dels hospitalers de Sant Joan de Jerusalem, a canvi d'una propietat no especificada a Bordils, de la qual tan sols apareix l'esment.

Per il·lustrar el lector, direm que l'orde de Sant Joan, conegut posteriorment com a orde dels germans hospitalers, orde dels cavallers hospitalers, orde hospitalari o orde de Malta, va néixer entorn de l'any 1084, quan uns mercaders del regne de Nàpols van decidir fundar un hospital al costat de l'església del Sant Sepulcre de Jerusalem, i que dedicaren a Sant Joan Baptista. Posteriorment, es van convertir en monjos guerrers, igual que els templers o els cavallers teutons. A Catalunya feren acte de presència a inicis del segle XII, però a les contrades gironines sembla que s'hi establiren

>> Plaça Major de Sant Jordi Desvalls, amb el castell i l'església de Sant Jordi.

>> Nucli antic de Sant Jordi Desvalls, que suposadament el comte Ponç Hug d'Empúries permutà amb els hospitalers.

més tard, ja que en tenim documentada una comunitat a Sant Llorenç de les Arenes el 1236 i una altra a Avinyonet el 1257. En aquell mateix moment hi havia una comunitat de l'orde dels pobres cavallers de Crist i del Temple de Salomó, més conegut com a orde dels templers, establerta a Aiguaviva, i una altra a Castelló d'Empúries. Quan en el segle XIV el Papa Climent V les va abolir, les propietats que tenien passaren a l'orde dels hospitalers, i llavors aquests tingueren quatre comandes. La comanda era el nom amb el qual es designava cada comunitat religiosa, al capdavant de la qual hi havia un comanador.

Pel que fa al nostre document, les concessions que fa Ponç Hug apareixen perfectament detallades a l'extens text (de gairebé 1.800 paraules) i per això sabem que de Sant Jordi Desvalls cedeix censos, rendes agràries, tasques (desena o onzena part de la collita), els serveis que havien de prestar els homes i les dones (sovint jornades de feina per al senyor), els prats, les deveses, les pastures, el forn, la carnisseria, les aigües i tots aquells altres drets que hi pogués haver. No en reté res, excepte en el cas que morís allà i no el poguessin treure, ja que s'entén que l'haurien d'enterrar, i també es reserva la tercera part d'una propietat

de Sobrànigues, sota pena de ban de cinc sous, que podrien augmentar fins a vint per a qui no ho respectés. També cedeix l'escrivania i la notaria, així com una part del riu Ter on només el comanador podrà donar permís per fer-hi alguna bassa, resclosa o molí. Així mateix, concedeix al comanador el dret d'executar la pena de mort dins del terme, que s'haurà de fer en presència del jutge i altres autoritats. I si fos el cas que el comte d'Empúries o algun dels seus successors no complís això que hem dit fins ara, el comanador rebria una compensació que serien cinc dies de fatiga (treballar per a ell cinc dies).

Ponç Hug també els concedeix el dret de poder edificar o ampliar el castell, força (casa fortificada o torre) i muralles a qualsevol lloc de l'actual castell, parròquia o terme, en els quals es podria refugiar la gent de la contrada i, en cas que el comanador no ho complís, perdria tots els béns que estiguessin relacionats amb allò que hagués transgredit. I en cas que els habitants del lloc no es poguessin refugiar al castell, força o muralles, s'haurien d'arrecerar on els indiqués el comanador. Aquest privilegi es dona des de la vila de Castelló (el centre principal del comtat d'Empúries), on s'esmenta que les universitats (reunions de govern local), els

castells i les baronies no podran interferir en la permuta.

També diu que ningú podrà fer cap casa ni cap torre en aquest lloc, terme o parròquia sense el consentiment del comanador o els seus successors, i li dona els drets dels fogatges (impostos que s'aplicaven a cada unitat familiar i que eren per al rei), casaments, donacions i donatius, i també els cedeix els honors feudals.

Qui hi posi algun impediment haurà de pagar una pena de tres-cents mil sous, la mateixa que rebrà qualsevol persona del terme, de la seva universitat, castell, baronia o vila que contradigui aquestes donacions. Si el comte d'Empúries o algun successor seu pertorbés aquestes concessions, perdrien la vila de Castelló d'Empúries, que seria per als hospitalers com a compensació. Ponç Hug dona permís al comanador i als seus monjos per apropiari béns de les persones que contradiguin les donacions i concedeix a les persones de Sant Jordi Desvalls el dret de poder transitar per tots els llocs que siguin del seu domini (comtat), sota pena de tres-cents mil sous si no es compleix. I en cas que el rei obtingués el comtat d'Empúries, no podria contradir aquesta donació i, si ho fes, es disposa que entraria a l'infern i que Roses i Cadaqués serien per al comanador

>> Veïnat de Sobrànigues, on suposadament el comte Ponç Hug d'Empúries tenia propietats.

(i la comanda). També dona als monjos hospitalers el dret de transportar i vendre sal per tots els dominis del comte.

Signen com a testimonis Bernat des Puig, Joan de Traballs i Berenguer de Cabanes, i com a escriptor, Bernat de Fortià.

Pel seu contingut, aquest document podria aportar informacions valuosíssimes per a la historiografia, com ara les relacions del comte d'Empúries amb els hospitalers o les possessions d'aquest orde a Sant Jordi Desvalls a inicis del

segle XII, unes dades que fins ara eren desconegudes. I diem «podria aportar» perquè dubtem de la seva veracitat, ja que hi ha massa coses fora de context.

Les causes de la sospita

A inici del segle XII no existien les universitats (fins a inici del XIII) ni les penes de ban (pròpies del segle XVI); ni les notaries ni les escrivanies (aparegueren a final del segle XII i es generalitzaren a inici del XIII); ni les baronies (segle XIII) ni els fogatges (imposats el 1368,

en temps del rei Pere el Cerimoniós). Així, pels elements que hi apareixen, el document hauria d'haver estat redactat a començament del segle XVI o, com a molt aviat, els darrers anys del XV si acceptéssim que en aquell moment poguessin existir les primeres penes de ban. Segons consta en estudis fets sobre l'orde dels hospitalers, la comanda de Sant Llorenç de les Arenes apareix documentada per primer cop entorn de 1236 i, per tant, no existia el 1147.

A més a més, hi ha altres formalitats que no ens lliguen: per exemple, tot i que al document es parla de permuta, no s'esmenta mai quin és el bé que el comte d'Empúries rep a Bordils i, en canvi, gairebé tot el text fa referència als béns i drets que rep el comanador, cosa que acaba convertint el document més en una mena de cessió de privilegis que no pas en una permuta. La pena de tres-cents mil sous és exageradíssima, ja que la clàusula que normalment apareix als documents de l'època diu que s'ha de restituir per tres vegades el valor d'allò que s'ha usurpat o perjudicat. També és estrany que el redactor del document original no fos un clergue, perquè a inicis del segle XII n'eren els encarregats (excepte en algun cas aïllat i comptat) i els escrivents laics aparegueren posteriorment, amb el naixement de les notaries. Un altre fet molt sospitós és que no s'esmenti mai el nom del comanador que actua en nom de la comunitat religiosa. També sobta el fet que hi aparegui una clàusula per la qual si el comte d'Empúries no compleix aquesta donació, perdria Castelló d'Empúries, Roses i Cadaqués a favor de la comanda, ja que justament el 1481 recuperà aquests tres indrets en propietat l'infant Enric, comte d'Empúries i fill de Ferran el Catòlic. Anteriorment estaven empenyorats i eren en mans de la Diputació del General (l'antecedent de la Generalitat): que curiós que es reclamin justament aquestes propietats quan ja estan lliures de càrrecs.

Per tant, podem dir clarament que el document és una falsificació feta entre 1481 i 1521 en la qual hi ha una barreja d'elements que van des del segle XII fins als inicis del XVI, i que indiquen que els malfactors desconeixien força el context dels documents redactats a inicis del segle XII. És per això que, des del punt de vista d'un expert en diplomàtica (ciència que estudia els documents manuscrits), és una imitació for-

>> Façana de l'església de Sant Llorenç de les Arenes, on hi havia una comanda de l'orde de l'hospital de Sant Joan de Jerusalem.

>> L'església de Sant Llorenç de les Arenes, on a partir de 1236 es documenta una comanda hospitalera.

ça dolenta, però que podia passar com a bona per a altres persones que també desconeguessin el context del segle XII, com per exemple va passar amb els notaris i el jutge de Sant Jordi Desvalls que, en el segle XVI, copiaren el text, el signaren i donaren fe d'un document fals que per a ells era vertader.

Per a què s'utilitzà?

Si els hospitalers n'eren els principals beneficiats, és molt probable que fossin ells els que falsificaren o fessin falsificar el text que copiaren els notaris. Econòmicament, les coses no els devien anar gaire bé, ja que a començament del segle XIV sabem que a l'església de Sant Llorenç de les Arenes hi havia força desperfectes; que en aquesta època les comandes de Castelló d'Empúries i d'Avinyonet s'uniren per poder subsistir, i que a finals d'aquell mateix segle també s'hi ajuntà la de Sant Llorenç de les Arenes. Així, si aquest document s'hagués donat per bo, hauria significat una empenta econòmica considerable en patrimoni i rendes, però també en diners, sobretot si haguessin pogut cobrar tres-cents mil sous de cadascuna de les persones nobles que presumptament els havien usurpat béns (castell, notaries, drets, etc.).

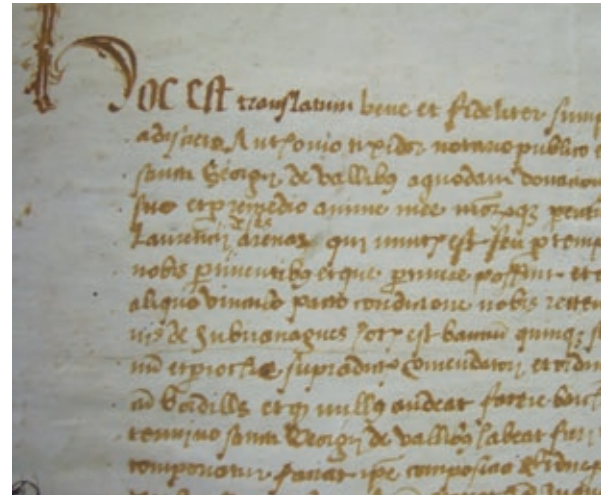
El que a hores d'ara ignorem és si els hospitalers tenien realment algunes de les propietats i concessions que apareixen al text o si totes eren inventades, ni tampoc sabem si el document es presentà en algun judici i si realment va tenir alguna repercussió econòmica, tot i que no creiem que la falsificació fes l'efecte desitjat, ja que després de

1521 (data en què se'n va fer la còpia) no sembla que hi hagués una millora econòmica clara, perquè anys després, a final de segle, a la unió de les tres comandes també s'afegí la d'Aiguaviva.

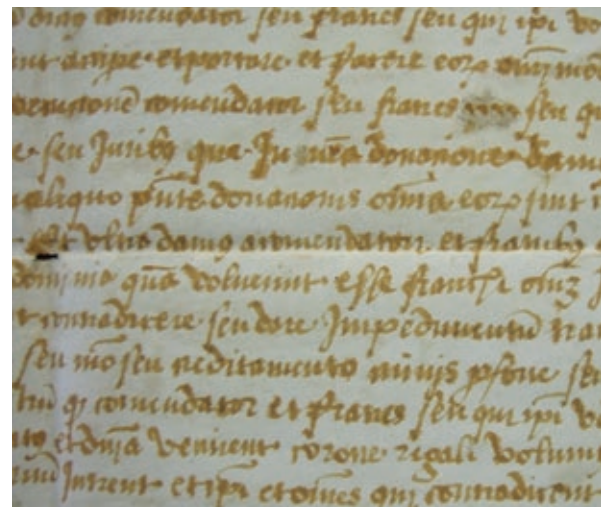
Pel que fa a la notaria i l'escrivania, dubtem que passessin als hospitalers, perquè, tot i que a l'Arxiu Històric de Girona no es conserven documents de la notaria de Sant Jordi Desvalls d'inicis del segle XVI, hi ha pergamins a l'Arxiu Municipal de Girona datats del 1522 on apareix el notari Joan Pagès, substituït d'Antoni Teixidor, a la signatura del qual s'especifica que actua per autoritat del senyor del terme, que per altres documents sabem que era la família Biure i que habitava al castell.

El fet que l'única còpia que es coneix d'aquest document sigui a l'Arxiu Capitular de la Catedral de Girona ens pot indicar que la Seu també podia haver entrat en aquesta pugna, car sabem que a inici del segle XIV havia comprat al comte d'Empúries drets a Diana, Sobrànigues i Sant Jordi Desvalls, i que, per tant, li devia interessar tenir una còpia d'aquest document. Així, potser qui va encarregar la còpia als notaris no van ser els hospitalers, sinó els canonges de la Catedral per tal de saber què era el que reclamava la comanda de Sant Llorenç de les Arenes i poder-hi fer front en cas que amenaçés els seus interessos.

Tot i ser un text fals, una cosa veritable sí que ens diu: que a inicis del segle XVI la comanda de Sant Llorenç i els hospitalers de les contrades gironines necessitaven obtenir ingressos fos com fos.

>> Imatge de la còpia feta el 1521. A l'inici de la tercera línia es pot llegir el nom de Sant Jordi Desvalls. (Foto: ARXIU CAPITULAR DE GIRONA)

>> Cos principal del document núm. 2 desat a la carpeta de còpies de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Girona.

>> Part final del document, on apareix la signatura d'un dels notaris que va fer la còpia. (Foto: ARXIU CAPITULAR DE GIRONA)

>> *Santa Maria del Collell.* (Foto: AJUNTAMENT DE GIRONA. CRDI. VALENTÍ FARGNOLI.)

El santuari miraculós

Text > **PERE BOSCH**, historiador

Arribem al santuari de Santa Maria del Collell un dia xafogós d'octubre, d'aquells que la meteorologia popular situaria de ple en l'estiu de Sant Martí. Quan comencem a sondejar el terreny per localitzar el punt exacte en què Valentí Fargnoli va plantar el trípode, ens trobem un veí de vuitanta-nou anys (ningú ho diria!) de Sant Ferriol. Es tracta d'un guia immillorable. Quan li mostrem la fotografia antiga i li revelem el nostre objectiu, ens respon amb una precisió sorprenent: «No podreu pas. L'arbre que surt en primer pla fa anys que és mort i només en queda la base!». I, tot seguit, afegeix més inconvenients: «Fa anys que aquest bosc es va cremar i des de llavors es van replantar molts arbres que no us deixaran reproduir la mateixa perspectiva». Certament, ben aviat comprovem que resulta complicat. El santuari queda entelat per una cortina vegetal espessa entre la qual només es distingeix el vell campanar i l'absis de la «nova» església, en fase de construcció cent anys enrere.

El veí, a banda d'instruir-nos sobre la transformació de l'indret, també demostra un coneixement notable de

la seva llarga història, durant la qual el recinte ha acabat fent tots els papers de l'auca: ermita, monestir benedictí, corts de bestiar, santuari, seminari i col·legi, presó republicana, internat i, finalment, casa de colònies.

La primera referència, inevitablement, és la de l'anomenada «Ruta de Salamina», que ressegueix els escenaris de la tragèdia que es va viure a les acaballes de la Guerra Civil. Una novella de Javier Cercas i una pel·lícula de David Trueba recorden la mort de quaranta-vuit persones molt a prop d'aquest indret. El santuari havia estat utilitzat com a presó del govern republicà i a principis del 1939 s'hi mantenien recloses més de mil persones. Molt a prop d'allí, una creu literalment encerclada per una tanca recorda la mort dels presoners republicans; però molt a prop d'allí també van morir divuit soldats republicans que van ser cosits a trets sense contemplacions per les tropes franquistes, que hi van arribar per sorpresa. Un testimoni recuperat per Jordi Galofré i Miquel Rustullet recordava l'escena dels morts «estesos per terra, amb el ventre obert i les tripes enfora»; i, al seu costat, «els mo-

Foto actual > **MANEL LLADÓ**

ros estirats a terra resant de cara a la Meca i el contrast lògic de l'enorme alegria dels presoners alliberats». Els morts van ser enterrats sense identificar en diverses fosses i, mesos després, traslladats al Valle de los Caídos.

A banda d'aquest episodi luctuós, el recinte del Collell té una llarga història, farcida de miracles i devoció. En trobem la primera referència a finals del segle VIII, en què un dels cavallers de la família Cartellà, que tenia un fill greument malalt, «feu promesa a Maria Santíssima que si li alcançava la salut per son dit fill li fundaria i edificaria una iglesia o capella a honra y gloria sua en la dita casa y masoveria, dita del Collell, y que la dotaria de les rendes y profits de la dita masoveria del Collell». El «miracle», com ens podem imaginar, es va produir, i en aquell indret es va edificar «la dita capella ab lo nom de Maria Sactissima del Collell», que, amb els pas dels anys i a còpia de fe, s'acabaria convertint en un espai de referència per al catolicisme gironí. El monestir benedictí va viure anys d'esplendor, fins que a mitjan segle XV va ser abandonat. La represa va requerir un altre miracle. L'historiador i

sacerdot Lluís G. Constans, a la seva *Història de Santa Maria del Collell* (1953), cita el testimoni d'un *Codern de les curiositats*, en el qual es detalla que l'abandonament es va produir «per algun grave escàndol que succehí en dit monestir entre los mateixos monjos». Fos com fos, a partir d'aleshores el recinte es va abandonar, fins al punt que «recogian dentro della ganado». El Collell, però, va renéixer a partir d'un altre prodigi, en aquest cas atribuït a un feligrès del Torn, Miquel Noguera, a qui el 25 d'octubre de 1483 se li va aparèixer una nena d'uns set o vuit anys «vestida con hábitos de color de nieve». La nena, segons sembla, va manifestar-li el seu desig «que los habitantes de aquellos aldeaños [...] enmendaran su conducta pagando los diezmos y demás derechos eclesiásticos [...] guardando los domingos, absteniéndose de jurar y cumpliendo fielmente los píos legados y fundaciones de sus antepasados». Aquesta aparició va fer que el bisbat anul·lés la interdicció que pesava sobre el temple i que l'espai es convertís, a partir d'aleshores, en un centre de romiatges i processons.

paladars elèctrics

La Casa Pont de Cadaqués, un exemple d'indústria agroalimentària potent

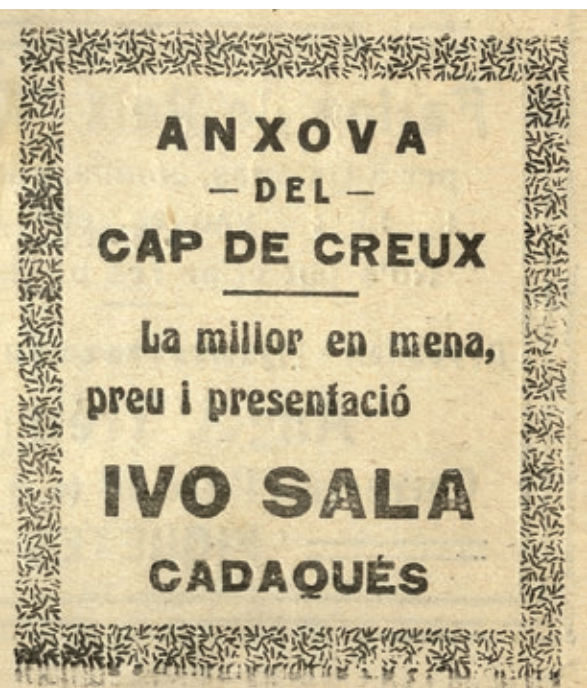
La Casa Pont de Cadaqués, desapareguda amb la revolució de 1936, era l'exemple més clar de la indústria de les salaons a la zona del cap de Creus. També elaboraven vinagre, garnatxa i oli de qualitat superior i venien corall i altres articles. Malauradament, llevat d'algunes petites empreses artesanals, ningú n'ha agafat el relleu, tot i el potencial agroalimentari que ofereixen aquells paratges.

Text > **PEP VILA**, filòleg i historiador de la cultura

Els Pont són una nissaga antiga. A començament del segle XVIII ja hi havia un cònsol a la vila amb aquest cognom. L'any 1861 es va iniciar la casa comercial Josep Pont i Fill. Josep Pont Marès fou el pare d'Onofre Pont i Berga. Es dedicaven a la navegació mercant, al comerç de corall, de peix salat, vi dolç, vinagre, tonyina, etc. També elaboraven ver-

mut sec, que no es va popularitzar fins a la guerra de 1914. La Casa Pont tenia dos trulls i diverses naus de cabotatge amb les quals anaven a vendre els productes a França (Sète) i a Itàlia (Gènova), a més d'un vaporet. Amb la liberalització del comerç americà i l'arribada de cadaquesencs a Cuba, alguns dels productes de Casa Pont es consumien a les Antilles. També van obrir mercats

a Mèxic i l'Argentina. Entre 1899 i 1890 van perdre tres vaixells que feien la ruta americana. Llavors concentraren el seu negoci a Espanya i en diversos ports de la Mediterrània. El fill, Onofre Pont i Berga, va donar molta empenta al negoci, i va crear riquesa i prosperitat a la població quan la marina mercant de Cadaqués ja minvava. Tenien sucursals per a l'exportació de vins a

>> Publicitat d'anxoves del cap de Creus venudes per Ivo Sala. (Foto: ARXIU PEP VILA)

>> Etiquetes amb productes de J. Pont i Fill. (Foto: ARXIU PEP VILA)

>> La Casa Pont de Cadaqués. (Foto: PACO RIVIÈRE. WIKIPÈDIA COMMONS.)

Pollença i a Felanitx. Tenien fins i tot una petita banca nacional i internacional que deixava diners a la gent del lloc puntualment, per fomentar l'exportació. Malauradament, amb la revolució de 1936, la família va ser acusada de pràctiques caciquistes i de servir els interessos de la dreta. D'una revolada mataren el pare, el fill i el gendre. Així es va acabar el negoci de les salaons, dels vins, dels olis i de les salmorres, que en moments determinats havien donat feina fixa a molta gent del poble. A inici del segle xx, l'empresa tenia seixanta treballadors fixos. Quan es pescaven tones i tones d'anxova i sardina, s'ajuntaven als magatzems fins a dues-centes persones d'ambdós sexes. Moisès Serinyana, apoderat general de l'empresa, va ajudar també a professionalitzar el negoci. Tampoc podem oblidar els estibadors que carregaven i descarregaven el peix, els traguers que repartien les mercaderies, etc. Ara

només se'n conserven les etiquetes de les ampolles i les llaunes litografiades.

Salari en anxoves

Ja l'any 1689, un organista de Figueres encarregat d'avaluar l'estat de l'orgue de Santa Maria de Cadaqués va ser obsequiat amb tres rals per la cavalcadura i un barril d'anxoves, un cop arranjat l'instrument: llavors ja eren una preuada menja que s'usava com a salari en espècies.

Els Pont també feien barrils i botes, caixetes de fusta per als productes, consumien espart per a les cordes i els cordills, molta sal, pebre, fusta per als vaixells i llaunes per als envasos. Diversos boters també treballaven per a ells. Anaven a vendre el corall pescat a Itàlia i tenien unes finques que produïen un oli fi, excel·lent, a Alcanyís (Terol). També entraren en el negoci de productes per ensulfatar les vinyes, sofres italians, sulfats de coure, etc. Les vinyes

destruïdes per la fil·loxera donaren pas a l'olivera. L'oli es va convertir en el motor econòmic de la vila. A més dels Pont, hi havia dues o tres cases més de salaons: els Rubiés, que tenien despatx obert a Barcelona; els Sala, provinents de Blanes, i d'altres. Al poble hi havia una altra marca: «Anchoas Catalanas. La Perfecta. Cadaqués». Al Port de la Selva i Roses hi havia altres indústries menors. Casa Pont ocupava un magatzem de gairebé mil metres quadrats, una cantonada entre tres carrers: el de la Fitora, el de l'Hort d'en Sanés, i el de l'Amargura.

A les pàgines del suplement literari de *L'Autonomista*, propietat de Darius Rahola de Cadaqués, i en els llibres del cronista local Firmo Ferrer hem llegit històries sobre la Casa Pont, la pesca i la indústria de l'anxova, ara majoritàriament concentrada a l'Escala. Un cop pescada, l'anxova s'encantava a les ribes. Després passava a les indústries i a particulars. Les dones es posaven davant la pastera, escaparraven l'anxova, i la posaven en tonells i barrils. Les anxoves es menjaven per esmorzar, sobre el pa, ruixades amb l'oli d'oliva. Llavors els caps i les tripes de l'anxova escaparrada es llençaven al mar. Hom hi llançava també les morcades, és a dir, les agües brutes, les llunes olioses dels trulls que funcionaven a Cadaqués. Avui dia, algunes empreses petites, artesanals, s'hi volen tornar a dedicar. El monocultiu del turisme s'hauria d'arraconar per recuperar aquests productes. Josep Pla explicava que «potser les millors anxoves del Mediterrani es feien a Cadaqués. Aquest és, si més no, el meu modest criteri, després d'haver viscut alguns anys —tants hiverns!— en aquest poble misteriós i inoblidable» (*El que hem menjat*, OC, 22).

El relleu

Amb el risc de deixar-me'n més d'una, assenyalo algunes empreses i productes locals que volen recuperar aquests sabors antics: Es Salaó de Cadaqués, que fan anxova amb sal i pebre negre, seitons amb vinagre i tomàquets secs amb oli d'oliva; S'Anxova de Cadaqués; l'oli Mas de la Senyora; l'oli d'oliva Llei de Cadaqués; Ses Omeies, la DOP Empordà i Cap de Creus, i la Garnatxa Perafita de Martín Faixó, un celler que treballa la varietat garnatxa negra, el picapoll, amb el qual s'elaborava el vi blanc de Cadaqués.

dossier

Les aigües subterrànies

La importància estratègica de les aigües subterrànies

Text > ANNA MENCÍO, professora del Departament de Ciències Ambientals de la Universitat de Girona i coordinadora del dossier

Els aqüífers, que són formacions geològiques (roques i sediments) que, per la seva porositat, emmagatzemen aigua subterrània i en permeten el moviment, proporcionen un conjunt de béns i serveis vitals per al nostre benestar i el desen-

volupament econòmic i social. Aquests serveis inclouen els de proveïment, ja que ens proporcionen recursos bàsics i matèries primeres, com per exemple el subministrament d'aigua de qualitat. En l'àmbit europeu, per exemple, les aigües subterrànies suposen el 75 %

> *La font de Sant Daniel, a Sant Hilari Sacalm.* (Foto: ANNA MENCIO)

de l'aigua potable disponible. Dins els serveis de proveïment també s'inclouen l'aprofitament de l'energia geotèrmica de baixa i alta entalpia, i la seva funció com a reservori de biodiversitat, ja que hi ha un nombre elevat d'espècies, i moltes d'endèmiques, que habiten als aqüífers.

Els aqüífers també proporcionen serveis de regulació, que són els beneficis que s'obtenen de forma indirecta pel fet mateix que funcionin. Aquests inclouen l'atenuació natural de la contaminació i la millora de la qualitat de l'aigua generada per l'activitat dels microorganismes; el manteniment de la conductivitat hidràulica per l'acció de l'estigofauna; l'atenuació de les sequeres, ja que proporcionen el cabal de base de molts rius, i la mitigació de les inundacions a través de la infiltració d'una part de l'aigua quan els rius es desborden.

Entre els serveis culturals (és a dir, els beneficis intangibles o no materials de l'experiència o contacte di-

recte), els aqüífers i les seves aigües s'han vinculat a elements i espais que s'han convertit en símbols i que tenen un valor de caràcter espiritual, com per exemple algunes ermites associades a fonts; també a espais amb un valor estètic i lúdic, com les coves de tipus càrstic; i se n'ha fet ús com a aigües mineromedicinales, en balnearis i per part d'empreses envasadores.

Els aqüífers també proporcionen serveis de suport, és a dir, els necessaris perquè puguin prestar tots els serveis anteriors. És a dir, els aqüífers actuen com a fonts i embornals de nutrients; afavoreixen la biodiversitat de les zones de transició entre els ecosistemes subterranis i els superficials, com ara les fonts, i també permeten el manteniment dels ecosistemes aquàtics dependents.

Per tot això, els aqüífers són fonamentals no només per sostenir la societat, sinó també per conservar molts ecosistemes.

Els aqüífers, els recursos hídrics subterranis i els seus usos

Per parlar dels aqüífers, els recursos hídrics subterranis i els seus usos cal, en primer lloc, fer una breu aproximació a alguns conceptes fonamentals per entendre què és un aqüífer, de quins tipus n'hi ha, quines en són les característiques principals, i els usos que es fan dels seus recursos hídrics. Segons la definició del *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans, un aqüífer és «una formació geològica en què s'emmagatzema i circula aigua subterrània tot aprofitant la permeabilitat, la porositat i la fissuració de la roca que l'acull», trets als quals la definició de la *Gran Enciclopèdia Catalana* només afegeix el gradient hidràulic.

Text > **JOAN SOLÀ I PERE PONS**, Geoservei

La característica principal que determina i defineix que un cos de roca o sediment es pugui considerar un aqüífer és que l'aigua que conté i que el satura, totalment o parcialment, tingui la capacitat de circular-hi, és a dir, de mobilitzar-se. Aquesta característica és definitiva perquè és la que permet aprofitar-ne l'aigua subterrània, sigui mitjançant fonts, en les quals l'aigua aflora de forma natural, o a través d'infraestructures construïdes expressament, com pous o mines d'aigua. La velocitat amb què les aigües subterrànies es mouen per un aqüífer varia en funció de la permeabilitat que tingui, que depèn de la porositat efectiva de la roca o del sediment, i del gradient hidràulic en aquell punt.

Tipologia dels aqüífers

Els aqüífers es classifiquen en funció del tipus de roca o sediment de què estan formats (per exemple: gres i conglomerats o sorres i graves); la geometria i la disposició de les capes (aquífer únic o multicapa); el tipus de porositat que hi domina (intergranular, per fissuració o dissolució) o, també, segons la pressió hidroestàtica a què estan sotmesos (lliures o confinats). A l'hora de classificar una unitat aquífera s'utilitzen la major part d'aquests criteris de

classificació, atès que no són excloents, sinó additius, i expressen o descriuen fenòmens diversos, sovint complementaris, i que ajuden a descriure millor un aqüífer i el seu comportament. Així, per exemple, es parla d'aqüífers en formacions fluvials recents (formades per sorres i graves) que presenten una porositat intergranular amb un comportament hidràulic, generalment, lliure; o d'aqüífers en formacions càrstiques (formades per roques calcàries) amb una porositat mixta per fissuració i dissolució i amb un comportament hidràulic lliure o confinat en funció de la disposició tectònica i estratigràfica, o de tants altres tipus d'aqüífers, segons les múltiples combinacions possibles de formació geològica, porositat i comportament hidràulic.

A Catalunya i, més concretament, a les comarques gironines, atesa la diversitat geològica que dona forma al territori, hi ha representats una gran varietat d'aqüífers. En aquest sentit, hi ha una correlació evident entre les principals formacions geològiques que configuren el subsol i la tipologia d'aqüífers que hi són presents.

L'Agència Catalana de l'Aigua té catalogat un total de seixanta-dos aqüífers amb entitat pròpia dins de l'àmbit de les comarques gironines, que es poden agrupar en les nou tipologies següents.

■ 1. Aqüífers en formacions detrítiques no consolidades del quaternari associades a la xarxa fluvial constituïdes per seqüències de graves, sorres i llims, en proporcions diverses, i que tenen representació a les conques de la Muga, el Fluvià, el Ter, la Tordera i el Segre, així com a les rieres de la Costa Brava nord i sud. Aquestes unitats presenten una porositat intergranular i un comportament hidràulic lliure. Tanmateix, al sector del litoral, les principals planes costaneres d'origen fluviodeltaic presenten en la seva estructura estratigràfica nivells intercalats de llims i argiles que segellen parcialment nivells inferiors de graves i sorres i que els confereixen un comportament hidràulic semiconfinat o confinat.

■ 2. Aqüífers en dipòsits quaternaris detrítics no consolidats de graves i sorres d'origen fluvial intercalats amb dipòsits quaternaris o neògens volcànics semiconsolidats (piroclasts) i/o amb colades de roca basàltica. Aquests dipòsits estan representats per les formacions fluviovolcàniques de la Garrotxa, de la vall del Brugent, de la Llémena i la riera de Canet d'Adri i els afloraments de la Selva a Maçanet-Vidreres. Aquestes unitats presenten una porositat intergranular quan es tracta de sediments fluvials i piro-

clàstics, i una porositat per fissuració en el cas de roques basàltiques. En general, el seu comportament hidràulic és predominantment lliure, però la presència de nivells detrítics argilosos intercalats pot conferir a aquestes unitats un comportament semiconfinat o confinat, com és el cas de l'aqüífer fluviovolcànic profund de la Garrotxa.

■ 3. Aqüífers en dipòsits quaternaris i neògens d'origen fluvioacustre representats per les formacions de tra-

vertins del Pla de l'Estany i intercalats amb dipòsits quaternaris detrítics no consolidats d'origen fluvial associats a la dinàmica fluvial del Terri. Igual que en el cas anterior, aquestes unitats presenten una porositat intergranular quan es tracta de sediments fluvials i una porositat per fissuració i dissolució en el cas que presentin travertins més compactes o consolidats, i poden arribar a constituir, localment, un veritable carst. Així mateix, el seu comportament hidràulic és predominantment

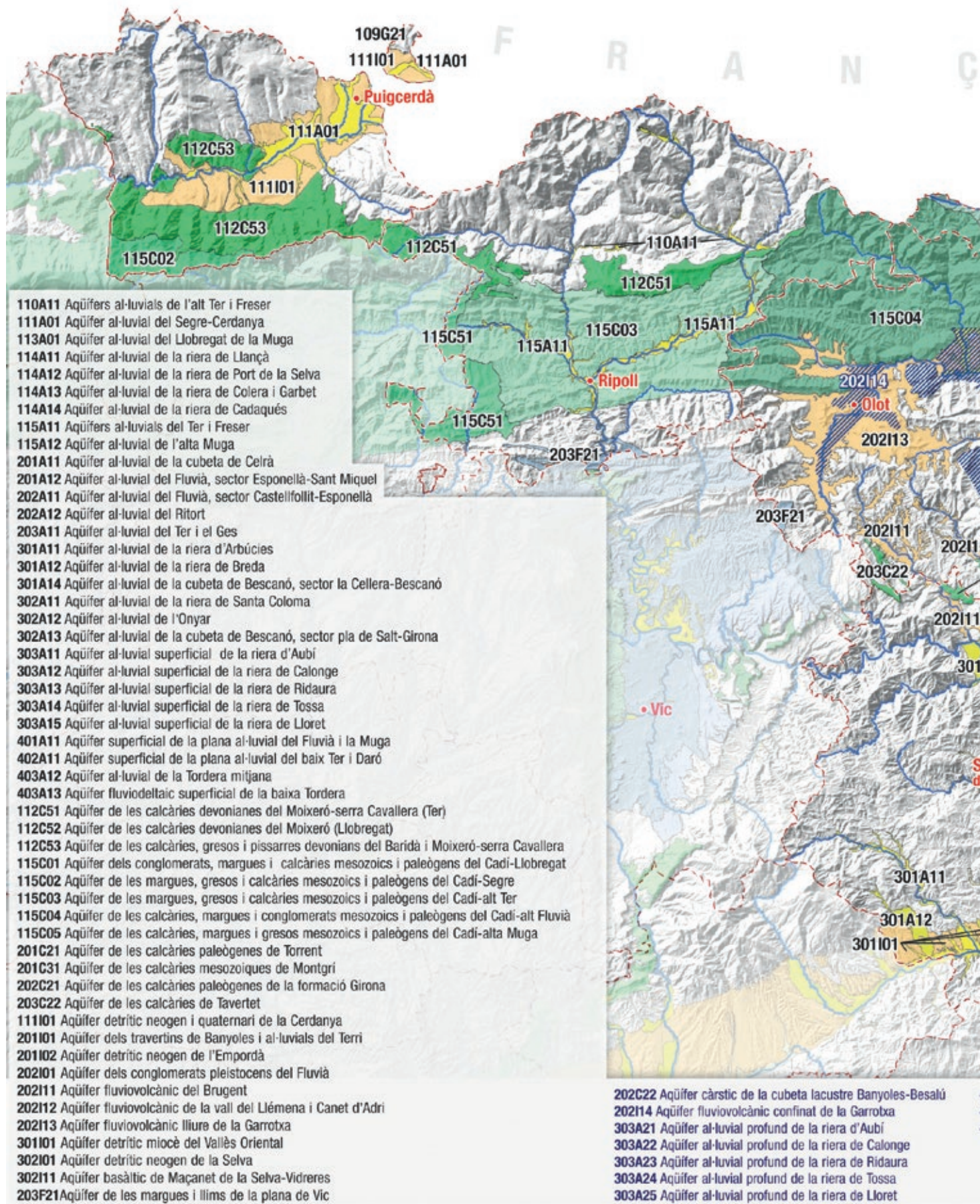
lliure, però la presència de nivells detrítics argilosos intercalats pot conferir a aquestes unitats un comportament semiconfinat o confinat. Aquesta situació és molt típica al pla de Mata, al sud-est de Banyoles, on hi ha importants seqüències d'alternança de sediments fluvials amb nivells de travertins.

■ 4. Aqüífers en formacions detrítics poc consolidats i d'origen col·luvial que s'estenen al peu dels relleus de l'Alta Garrotxa, entre Tortellà, Argelaguer,

TIPUS D'AQÜÍFER		CODI AQÜÍFER	LITOLOGIA DOMINANT	POROSITAT	COMP. HIDRÀULIC
(1a) Dipòsits detrítics quaternaris fluvials superficials i/o profunds (no consolidats) al·luvials, deltaics i planes costaneres (zona litoral)	Al·luvials i fluviodeltaics de la plana litoral del Fluvià i la Muga	401A11, 401A21	Graves, sorres, llims i argiles	Intergranular	Lliure o confinat
	Al·luvials i fluviodeltaics del baix Ter i Daró	402A11, 402A21	Graves, sorres, llims i argiles	Intergranular	Lliure o confinat
	Al·luvials i fluviodeltaics de la baixa Tordera	403A13, 403A21	Graves, sorres, llims i argiles	Intergranular	Lliure o confinat
	Al·luvials de les rieres de la Costa Brava nord	114A11, 114A12, 114A13, 114A14	Graves, sorres, llims i argiles	Intergranular	Lliure
	Al·luvials de les rieres de la Costa Brava sud	303A11, 303A12, 303A13, 303A14, 303A15, 303A21, 303A22, 303A23, 303A24, 303A25	Graves, sorres, llims i argiles	Intergranular	Lliure o confinat
(1b) Dipòsits detrítics quaternaris fluvials (no consolidats) al·luvials - col·luvials (zona no litoral)	Al·luvials de la Muga i afluents principals	113A01, 115A12	Graves, sorres, llims i argiles	Intergranular	Lliure
	Al·luvials del Fluvià i afluents principals	202A11, 201A12, 202A12	Graves, sorres, llims i argiles	Intergranular	Lliure
	Al·luvials del Ter i afluents principals	110A11, 115A11, 201A11, 203A11, 301A14, 302A12, 302A13	Graves, sorres, llims i argiles	Intergranular	Lliure
	Al·luvials de la Tordera i afluents principals	301A11, 301A12, 302A11, 403A12	Graves, sorres, llims i argiles	Intergranular	Lliure
	Al·luvials del Segre (sector Cerdanya)	111A01	Graves, sorres, llims i argiles	Intergranular	Lliure
(2) Dipòsits quaternaris i neògens detrítics fluvials (no consolidats) i piroclàstics (no consolidats / semiconsolidats) i colades basàltiques (roca)	202I11, 202I12, 202I13, 202I14, 302I11	Graves, sorres, llims, piroclasts i basalt	Intergranular i fissuració	Lliure o confinat	
(3) Dipòsits quaternaris i neògens detrítics al·luvials (no consolidats) i de travertins (semiconsolidats/roca)	201I01	Graves, sorres, llims i travertins	Intergranular i fissuració	Lliure o confinat	
(4) Dipòsits detrítics col·luvials (semiconsolidats) de ventalls antics	202I01	Graves, sorres i argiles	Intergranular i fissuració	Lliure	
(5) Dipòsits detrítics (semiconsolidats) neògens i quaternaris antics (rebliment de les fosses neògenes)	111I01, 201I02, 301I01, 302I01	Conglomerats, gresos i lutites	Intergranular	De lliure a semiconfinat	
(6) Formacions de calcàries i/o dolomies massives devonians, mesozoiques o paleògenes (roca)	112C51, 112C52, 201C21, 201C31, 202C21, 202C22, 203C22	Calcàries	Fissuració i carstificació	Lliure o confinat	
(7) Formacions complexes de calcàries, conglomerats, gresos i/o margues devonians, mesozoiques i/o paleògenes (roca)	112C53, 115C01, 115C02, 115C03, 115C04, 115C05, 203F21	Calcàries, conglomerats i margues	Fissuració i carstificació	Lliure o confinat	
(8 i 9) Formacions locals complexes en medis de baixa permeabilitat formades per diferents litologies i de diverses edats geològiques (roca)	201E23, 202E25, 202F21, 203F22	Conglomerats, gresos i margues	Intergranular i/o fissuració	Lliure o confinat	
	101G21, 109G21, 110G21, 110G22, 114G21, 301G21, 303G21, 113H01, 301H01, 303H01	Pissarres i granits	Fissuració	De lliure a semiconfinat	

>> Agrupació de formacions aquíferes per tipologia litològica. (Font: ELABORACIÓ PRÒPIA A PARTIR DE LES DADES DE L'AGÈNCIA CATALANA DE L'AIGUA)

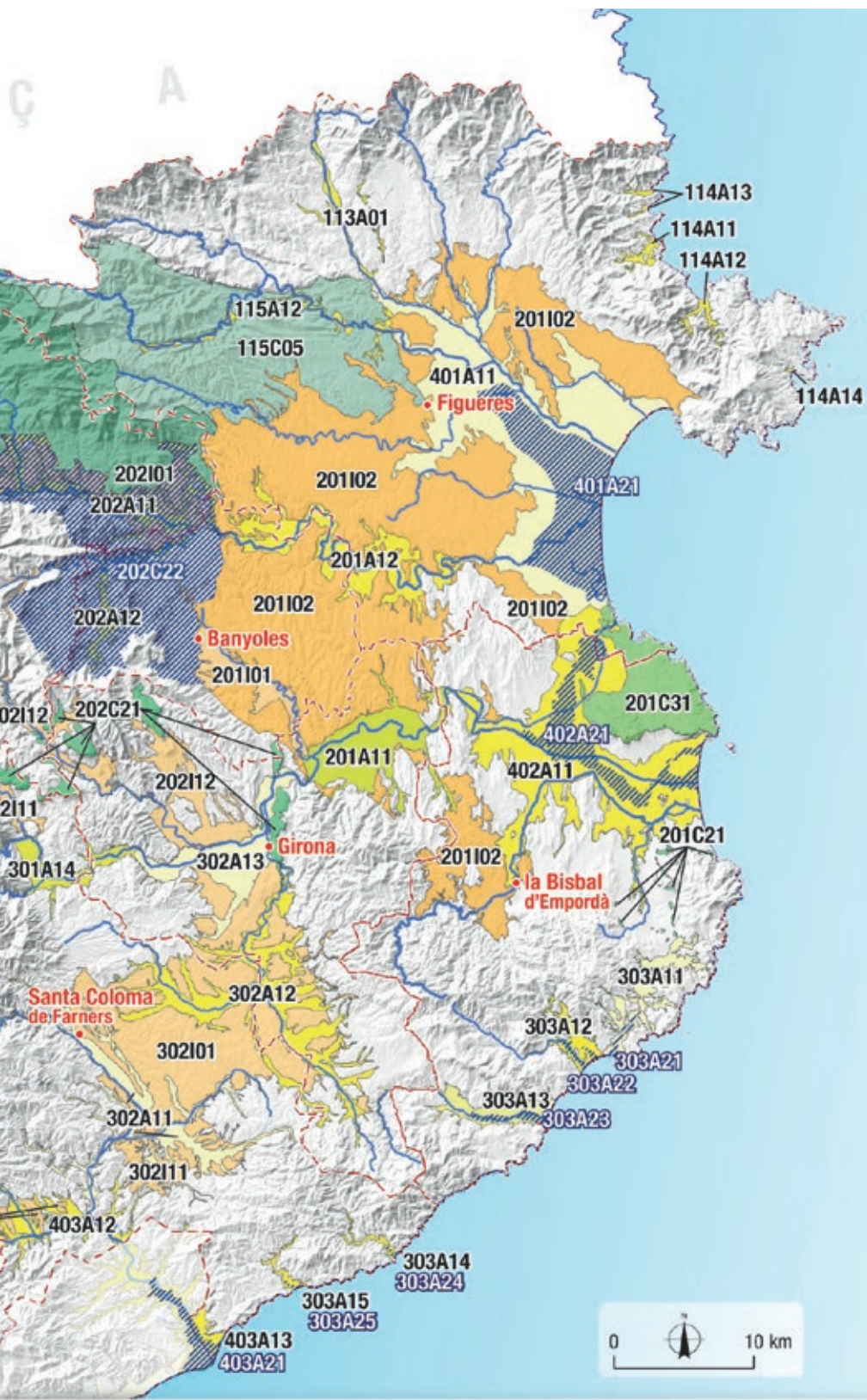

>> Mapa de les principals unitats aqüíferes que hi ha a les comarques gironines.

(Font: ELABORACIÓ PRÒPIA A PARTIR DE DADES DE L'AGÈNCIA CATALANA DE L'AIGUA, DEPARTAMENT D'ACCIÓ CLIMÀTICA, ALIMENTACIÓ I AGENDA RURAL. GENERALITAT DE CATALUNYA)

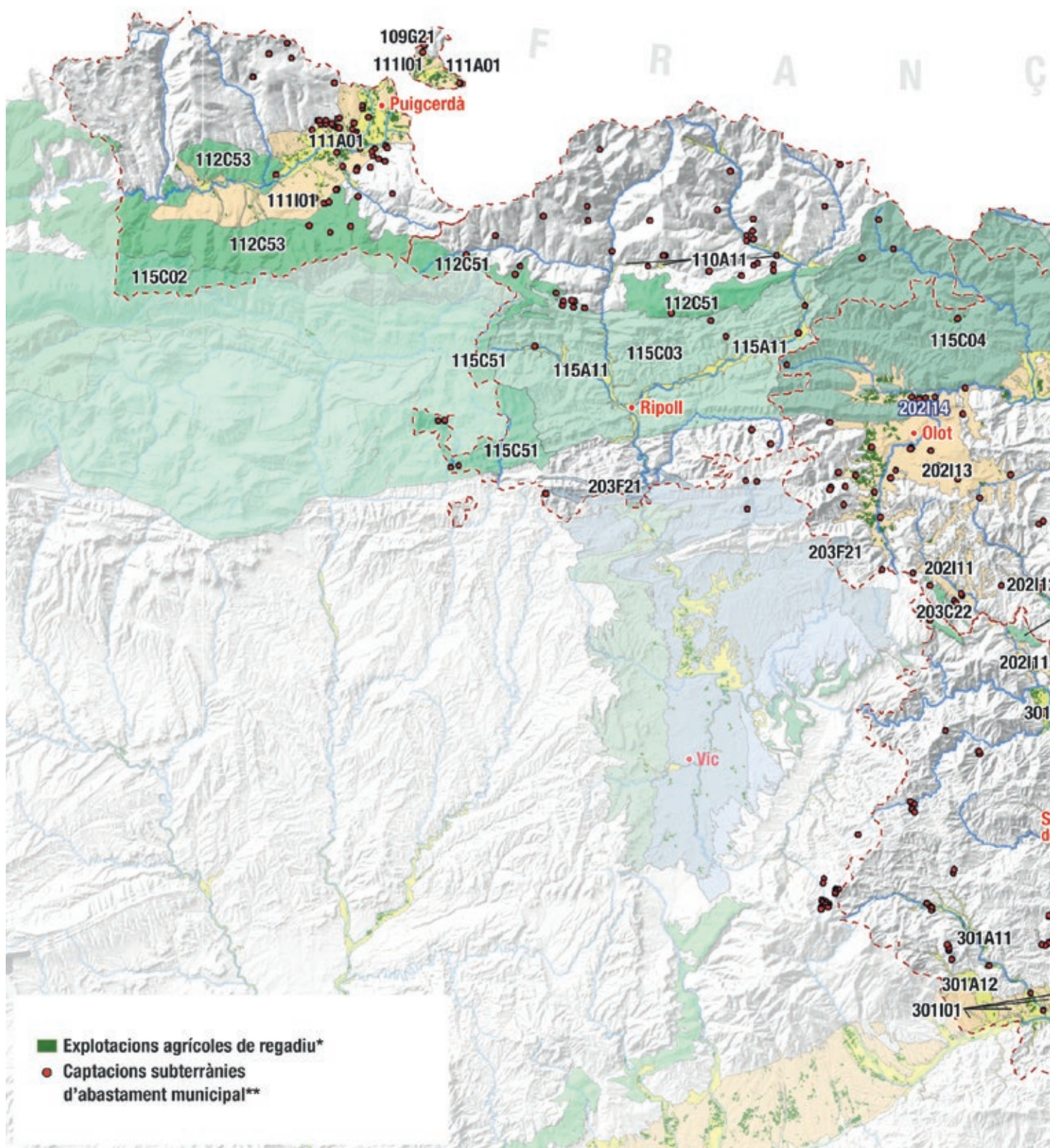
401A21 Aqüífer profund de la plana al·luvial del Fluvià i la Muga
 402A21 Aqüífer profund de la plana al·luvial del baix Ter
 403A21 Aqüífer fluviodeltàic profund de la baixa Tordera

Besalú, Beuda i Serinyà, constituïts per seqüències de graves lleugerament cimentades amb una matriu argilosa considerable. Aquests dipòsits tenen una porositat intergranular i un comportament hidràulic lliure.

■ 5. Aqüífers en dipòsits detrítics neògens i quaternaris antics representats per seqüències de conglomerats, gresos i argiles, poc o lleument cimentats, que rebleixen les fosses tectòniques neògenes de l'Empordà, la Selva, la Cerdanya i la part més septentrional de la fossa del Vallès. La porositat d'aquestes unitats és fonamentalment intergranular, tot i que alguns nivells detrítics més consolidats poden presentar, addicionalment, porositat per fissuració. El comportament hidràulic d'aquestes unitats dependrà de la seva posició estratigràfica dins de la seqüència deposicional de rebliment. Així, nivells de gresos i conglomerats aflorants presentaran un comportament hidràulic lliure, mentre que nivells de gresos i conglomerats més profunds i recoberts per nivells més argilosos presentaran un comportament confinat o semiconfinat.

■ 6. Aqüífers en formacions de roques carbonatades massives representades per les calcàries devonians del massís del Moixeró i la serra Cavallera, per les calcàries i dolomies massives mesozoiques del massís del Montgrí, o per les calcàries paleògenes dels relleus de les Pregarres, a la rodalia de Torrent i Girona, al sector més occidental del massís del Montseny-Guilleries, a Tavertet i, també a la conca lacustre de Banyoles-Besalú. L'extensió i la disposició d'aquestes unitats carbonatades està completament lligada a la tectònica alpina, que hauria provocat el plegament, basculament i trencament per falla d'aquestes formacions, i hauria donat lloc a la successió de blocs enlairats i enfonsats amb més o menys continuïtat lateral. La naturalesa carbonatada i massiva d'aquestes unitats els confereix una porositat per fissuració i dissolució, i presenten un grau de carstificació força desenvolupat. D'altra banda, el seu comportament hidràulic pot variar de lliure a confinat segons la seva posició estratigràfica dins de la seqüència rocosa del substrat, i si aquest aflora o no.

>> Mapa de les explotacions agrícoles de regadiu concentrades a les parts baixes de les conques dels rius Muga, Fluvià, Ter i Tordera, i a la depressió de la Selva - pla de Girona, i de la situació dels pous d'abastament municipal, alguns dels quals estan en zones d'aqüífers de baixa permeabilitat.

(Font: ELABORACIÓ PRÒPIA A PARTIR DE DADES DE LA *DUN 2022 I EL **PABCAT, DEL DEPARTAMENT D'ACCIÓ CLIMÀTICA, ALIMENTACIÓ I AGENDA RURAL. GENERALITAT DE CATALUNYA)

■ 7. Aqüífers en formacions complexes formades per calcàries, conglomerats, gresos i/o margues devonians, mesozoiques i/o paleògenes. Es tracta de seqüències de diversos materials que formen el substrat rocós d'una gran part dels relleus del Prepirineu ori-

ental, i que comprenen les capçaleres dels rius Segre, Llobregat, Ter, Fluvià i Muga. La porositat que hi predomina és per fissuració, tot i que, en les seqüències que presenten unitats de calcàries també hi ha una certa cars-
tificación. Igual que en el cas anterior, el

seu comportament hidràulic pot variar de lliure a confinat.

A banda d'aquestes set agrupacions, hi ha un conjunt de formacions geològiques que, tot i que presenten unes característiques litològiques que no les classifiquen, d'entrada, com a unitats aqüíferes, localment poden emmagatzemar un cert volum d'aigua i presentar una productivitat hídrica important. En aquests casos, l'Agència Catalana de l'Aigua les ha classificat com a aqüífers locals en medis de baixa permeabilitat. Aquestes formacions solen estar representades per:

■ 8. Seqüències paleògenes predominantment margoses amb intercalacions de gresos i/o conglomerats, normalment molt cimentats, que formen part del substrat rocós de la serralada Transversal o de la serra de Bellmunt i del massís de Puigsacalm, o dels relleus menors de la Garrotxa, el Pla de l'Estany i l'Empordà.

■ 9. Unitats de substrat paleozoic constituïdes per afloraments de granits i pissarres que formen part dels relleus del Pirineu axial oriental (des del serrat de les Llançanes, a l'est de Puigcerdà, fins a la serra de l'Albera i el cap de Creus, passant pels relleus del roc de Frausa, a la Jonquera), dels relleus del Montseny-Guilleries, de les Gavarres fins al massís de Begur i dels relleus de la baixa Costa Brava (des de Blanes fins a Sant Feliu de Guíxols). Aquestes unitats tenen una porositat per fissuració que localment pot atorgar una major permeabilitat al conjunt rocós. Aquestes unitats, quan es troben localment associades a falles o sistemes de falles profundes, donen lloc als principals fenòmens d'hidrotermalisme de les comarques gironines, en els quals afloren aigües termals i/o carbòniques. En trobem alguns exemples a la Selva, a Caldes de Malavella i a Santa Coloma de Farners; a les Gavarres, a Sant Julià de Ramis o a la Cerdanya, entre d'altres. A l'àrea del Montseny-Guilleries es concentra la major part de les empreses embotelladores d'aigües minerals.

Usos i recursos hídrics

Els recursos hídrics subterranis per satisfer les necessitats associades als diferents usos depenen de la quantitat i de la quantitat disponible, i aquests són els dos principals factors limitants en la seva gestió.

AQÜÍFER	CODI AQÜÍFER SUPERFICIAL / PROFUND	REG hm ³ /any	ABASTAMENT AQÜÍFER SUP. hm ³ /any	ABASTAMENT AQÜÍFER PROF. hm ³ /any	ABASTAMENT TOTAL hm ³ /any
Aqüífers de la plana al·luvial del Fluvià i la Muga	401A11/401A21	12,1	2,6	0,7	3,3
Aqüífers de la plana al·luvial del baix Ter i el Daró	402A11/402A21	11,0	2,8	9,2	12,0
Aqüífers al·luvials de la riera de Ridaura	303A13/303A23	0,1	0,8	1,1	1,9
Aqüífers fluviodeltaics de la baixa Tordera	403A11/403A21	1,1	0,4	9,4	9,8
Total		24,3			27,0

>> Volums d'extracció anual per a reg i abastament municipal als aqüífers litorals dels rius Muga, Fluvià, Ter, Ridaura i Tordera. (Font: ELABORACIÓ PRÒPIA A PARTIR DE LES DADES DE L'AGÈNCIA CATALANA DE L'AIGUA I DADES ESTIMADES DE LA DUN 2022 [DACAAR])

En relació amb la qualitat dels recursos disponibles, els dos aspectes que cal considerar són els processos de contaminació natural, a conseqüència de les característiques fisicoquímiques del medi en determinades zones, i la contaminació derivada de l'activitat antròpica al territori.

Quant a la quantitat d'aigua que contenen els aqüífers i que es destina als diferents usos, aquesta depèn, bàsicament, de la recàrrega pluviomètrica i de transferències laterals des dels cursos fluvials o des d'altres aqüífers. Els temps de trànsit o de renovació d'aquests recursos, exceptuant en els aqüífers més profunds, és interanual o de pocs anys. Aquest fet és una variable més que cal tenir en compte en la planificació de la gestió, més enllà de la situació de canvi climàtic en què estem immersos.

L'aigua necessària per satisfer els usos i les activitats a les comarques gironines —abastament municipal i domèstic, reg agrícola, activitats industrials i recreatives i necessitats ambientals— prové de recursos superficials, subterranis o, en menor mesura, d'aigües regenerades o dessalinitzades. Amb independència de la qualitat de les aigües subterranies, les necessitats actuals d'abastament municipal a les comarques gironines són de l'ordre de 56 hm³/any, segons es desprèn de dades de l'Agència Catalana de l'Aigua (PABCAT), mentre que les necessitats d'aigua de reg es poden xifrar en 110 hm³/any (estimades a partir de la DUN - Declaració Agrària 2022, DACAAR), dels quals uns 45 hm³/any provindrien d'aigües subterranies.

Les necessitats d'aigua del sector industrial es concentren en àrees geogràfiques concretes al voltant de Ripoll, Olot, Banyoles i l'àrea urbana de Girona, incloent-hi una part de la Selva, i són més difícils d'estimar pel fet que una part d'aquest volum ja està quan-

tificat en l'aigua de proveïment municipal. Un capítol a part són les necessitats ambientals, que es concentren molt especialment a les zones baixes de les planes fluvials, i que no s'han arribat a quantificar de forma decidida.

El fet que la franja litoral sigui la que suporta una major activitat agrícola de regadiu i més pressió poblacional, fixa o estacional, explica que els aqüífers al·luvials lliures i confinats de les planes dels rius Fluvià-Muga, Ter, Ridaura i Tordera siguin els més explotats de les comarques gironines, ja que arriben a representar la meitat del volum d'aigua explotat en tots els aqüífers.

Malgrat la coincidència que se'n fa una explotació elevada, el grau de dependència de les aigües subterranies i superficials per a cada ús i a cada plana costanera és diferent segons la casuística particular de cada conca. Dos dels cursos, els dels rius Muga i Ter, estan regulats per embassaments, mentre que els altres dos, els dels rius Fluvià i Tordera, no estan regulats. A més, el riu Ter disposa d'una derivació des del Pasteral que permet aportar aigua a l'àrea metropolitana de Barcelona, a la Selva, a la Costa Brava sud i a la conca de la Tordera. Aquestes diferents situacions comporten que l'aigua necessària per cobrir els requisits hídrics dels usos de cada territori depengui en diferent grau de les aigües superficials (embassaments/derivació fluvial) i subterranies (aqüífers).

Pel que fa a abastament municipal, les diferències en aquests aqüífers són notables:

- A la plana litoral de la Muga, el 25 % de les necessitats es cobreixen amb aigües subterranies i el 75 % restant, amb aigües de l'embassament de Darnius-Boadella.
- A la plana del Fluvià i al baix Ter, el 100 % de l'abastament prové d'aigües subterranies.

- A la part baixa de la riera de Ridaura es concentren les captacions d'abastament de Santa Cristina d'Aro i de Sant Feliu de Guíxols, tot i que no depenen al 100 % dels recursos subterranis per poder disposar, segons les necessitats, d'aigua superficial del Ter derivada des del Pasteral.

- A la part baixa de la Tordera es concentren les captacions d'abastament de Blanes, Lloret i Tossa de Mar, entre d'altres, tot i que tampoc depenen al 100 % dels recursos subterranis per poder disposar, segons les necessitats, d'aigua superficial del Ter o d'aigua procedent de la dessalinitzadora de Blanes.

Pel que fa a l'aigua de reg a les planes de la Muga, del Fluvià i del Ter, la situació és la següent:

- A la plana de la Muga, el 35 % de les necessitats de reg es cobreixen amb aigües subterranies, mentre que el 65 % restant prové de l'embassament de Darnius-Boadella a través de les comunitats de regants.
- A la plana del Fluvià tot el reg se satisfà amb aigües subterranies.
- A la plana del Ter, el 40 % de les necessitats de reg es cobreixen amb aigües subterranies, mentre que el 60 % restant prové del riu Ter, a partir de desembassaments controlats al llarg del període de reg.

Els casos que hem exposat aquí exemplifiquen que un bon coneixement de la capacitat dels aqüífers i del grau de pressió extractiva i per activitats potencialment contaminants, actual i futura, a què estan sotmesos pot aportar criteri a l'hora de definir i planificar la gestió dels recursos hídrics subterranis en coordinació amb els recursos superficials, donant més pes estratègic a les aigües subterranies i orientant les accions de millora de disponibilitat de recursos cap a la recàrrega amb aigües regenerades.

La qualitat de les aigües subterrànies

L'Organització de les Nacions Unides va declarar el 2022 Any de les Aigües Subterrànies, amb el lema «Fer visible l'invisible». L'objectiu era remarcar que aquest recurs, vital per a la nostra societat i el medi ambient (tant per quantitat com per qualitat), sovint passa desapercebut pel fet de trobar-se al subsol.

Text > **JOSEP MAS-PLA**, investigador de l'ICRA i professor de la Universitat de Girona
JOAQUIM COMAS, investigador de l'ICRA i professor de la Universitat de Girona

T Gleeson, de la Universitat de Victoria, al Canadà, defineix l'aigua subterrània renovable com la que es pot extreure amb un règim de bombament que porti a un nou equilibri dinàmicament estable dels nivells d'aigua subterrània dins una escala de temps humana (aproximadament, cent anys). És a dir, s'admet que s'exerceixen pressions i impactes sobre el

recurs i que cal mantenir el sistema en equilibri, podríem afegir, sense malmetre la relació de les aigües subterrànies amb els ecosistemes.

Hi ha un altre factor, també invisible o que a vegades no es vol veure, que en condiciona el caràcter renovable: les afeccions a la qualitat de l'aigua subterrània. És cert que la qualitat de l'aigua subterrània es pot veure comprometida per a l'ús humà de manera

natural simplement per la relació entre l'aigua i la roca. La dissolució dels minerals del subsol hi aporta elements o compostos poc apropiats, i fins i tot tòxics, per al consum de boca. És el cas del fluor o l'arsènic que apareix a l'aigua subterrània d'aqüífers en roques ígnies o metamòrfiques; per exemple, a la depressió de la Selva o al Ripollès. La presència de metalls també és preocupant, atès que alguns esdevenen

>> *La presència de nitrats a l'aigua subterrània és habitual als aqüífers de les planes al·luvials, com la del Baix Fluvià, que té una intensa activitat agrícola. L'ús de purins com a fertilitzants també introdueix fàrmacs veterinaris al subsol. (Foto: J. MAS-PLA)*

>> Aflorament d'una excavació d'àrids a l'Alt Empordà. Els materials sedimentaris, formats per graves, sorres, llims i argiles, constitueixen els principals aqüífers fluviodeltaics a les planes de la Muga-Fluvià, Baix Ter i Tordera, així com els del fons de moltes valls. Són materials d'una alta porositat que permeten la infiltració i el transport de substàncies contaminants dissoltes a l'aigua subterrània.

(Foto: J. MAS-PLA)

tòxics a molt baixes concentracions, com ara el mercuri o el cadmi. Fa anys, se n'havien detectat en pous del Pla de l'Estany i l'Empordà, tot i que d'origen difícil de determinar, ja que són poc freqüents, sortosament, a les aigües subterrànies. La presència de valors elevats de ferro i manganès també és habitual en aqüífers amb unes condicions pobres d'oxigen, pràcticament anòxics, com és el cas d'alguns aqüífers al·luvials de la Selva (Riera de Santa Coloma) o del Baix Ter, on genera problemes de manteniment als sistemes de captació i distribució, afecta les qualitats organolèptiques de l'aigua subterrània i, a partir de determinats valors, pot ser nociva per a la salut.

No obstant això, les fonts de contaminació més comunes i preocupants són les derivades de les activitats humanes. L'ús domèstic de l'aigua és el que afecta menys els recursos subterranis, atès que retorna al medi abocant-se com a aigua depurada a les lleres dels rius. El tractament de l'aigua residual a les estacions depuradores n'elimina una gran part de les substàncies nocives en dissolució, es-

pecialment sòlids, matèria orgànica i nutrients, i la torna al medi amb unes condicions químiques acceptables, segons la normativa vigent. A més, la dilució amb el cabal natural del riu hi disminueix encara més les concentracions. Aquestes aigües depurades poden retornar al subsol si el riu recarrega l'aqüífer. En aquests casos, només els contaminants més recalitrants, que no hagin estat assimilats o eliminats per processos ecològics o microbiològics a la llera o en els primers nivells del subsol, arriben a les aigües subterrànies. Entre aquests hi ha els contaminants anomenats *emergents*, alguns dels quals no s'eliminen completament durant els processos de depuració. Els contaminants emergents són substàncies de la vida quotidiana: fàrmacs, productes d'higiene personal, tensioactius, antioxidants, drogues d'abús i microplàstics, entre d'altres. Molts poden generar efectes adversos per a la salut humana si es consumeixen en aigua de boca i impactes severes en la qualitat dels ecosistemes aquàtics. Entre els fàrmacs, la presència d'antibiòtics genera gens de resistèn-

cia en microorganismes patògens que després són difícils de tractar en cas que produeixin malalties. La presència d'aquests gens ha estat provada tant en aigües superficials com subterrànies. Atès que els contaminants emergents no estan del tot legislat en l'àmbit de la Unió Europea, no es disposa d'un registre periòdic i extens de la seva presència a les aigües subterrànies. Els estudis que s'han fet en demostren la presència, tanmateix, en diversos sistemes hidrològics i hidrogeològics de les comarques gironines.

Els purins

L'ús de fertilitzants (purins i altres dejeccions ramaderes) ha generat concentracions molt elevades de nitrats a les aigües subterrànies, molt sovint superiors al límit de cinquanta mil·ligrams per litre de nitrat acceptables per al consum domèstic. El nitrogen orgànic present en els purins es transforma en nitrat mitjançant uns processos microbiològics al sòl i al subsol, i s'acumula dissolt en l'aigua subterrània. Una elevada presència de nitrats, superior al límit esmentat, és habitual a moltes zones agrícoles de les comarques de Girona. Algunes han estat declarades vulnerables a la contaminació per nitrats en aplicació de la Directiva europea de protecció de les aigües contra la contaminació produïda pels nitrats emprats en l'agricultura (més coneguda com la Directiva Nitrats, 91/676/CEE). Actualment, el 39,9 % de la superfície total de Catalunya està declarada com a vulnerable a la contaminació agrícola, i això afecta 466 municipis, és a dir, el 49,2 % de tots els municipis catalans. A les comarques gironines, els municipis afectats se situen a l'Alt i el Baix Empordà, als aqüífers de les planes al·luvials de la Muga, el Fluvià i el Ter, i també en àrees interiors, com la conca del Manol i la riera d'Àlguema; al Pla de l'Estany i al Gironès, a la cubeta de Celrà-Flaçà, i a les conques de l'Onyar i de les rieres de Santa Coloma i Sils a la Selva; a la Garrotxa, als aqüífers prop del riu Fluvià, des de la Vall d'en Bas a Sant Joan les Fonts, i altres zones adjacents (Santa Pau) i, finalment, a la zona del delta de la Tordera i l'Alt Maresme.

La presència de nitrats en concentracions tan elevades és el resultat de dècades d'aplicacions de fertilitzants, tant orgànics (dejeccions ramaderes)

com inorgànics, que han migrat des de la superfície fins a nivells profunds, i ara se n'identifiquen en abundància a pous de més de cent cinquanta metres de fondària. En aquests casos, la mobilitat es deu a la disrupció dels fluxos d'aigua subterrània pels elevats règims de bombament. Això explica la seva presència en els aqüífers més profunds de la Selva, el Baix Ter o el Pla de l'Estany. Malgrat l'aplicació dels codis de bones pràctiques agrícoles, les concentracions de nitrats suposen una limitació a l'explotació dels recursos subterranis per a l'abastament domèstic i la tendència de les concentracions no disminueix amb els anys, fet que suposa una dificultat i una despesa enorme per poder subministrar aigua de consum en bones condicions en alguns indrets. A les zones on es practiquen dejeccions ramaderes, la presència de fàrmacs i antibiòtics d'ús

veterinari també s'ha detectat àmpliament als aqüífers.

Si bé el nitrat es pot eliminar pel procés natural de desnitrificació, la seva intensitat depèn de les condicions biogeoquímiques als aqüífers i s'ha demostrat que, a escala regional, és poc eficient per aconseguir una reducció notable dels nitrats acumulats. Això comporta que s'hagin desenvolupat tecnologies per tractar la presència de nitrats a les aigües subterrànies. L'estudi del Catalan Water Partnership (CWP) de 2017 classifica els sistemes tecnològics de descontaminació i tractament de nitrats en tecnologies *ex situ* i *in situ*. Les *ex situ* són sistemes de tractament de l'aigua fora de l'aqüífer, en superfície. En canvi, les tecnologies de tractament *in situ* són les que depuren directament l'aigua subterrània dins l'aqüífer contaminat. La forma més habitual d'assolir una concentració

de nitrats acceptable a l'aigua d'ús domèstic és la dilució o la connexió amb una altra xarxa d'abastament propera (per exemple, la d'un municipi veí). Si un pou de captació municipal té valors de nitrat superiors als cinquanta mil·ligrams per litre, se'n busca un altre que els tingui inferiors i se'n mesclen les aigües en la proporció adequada, sempre que es disposi d'aquests recursos addicionals «nets». Aquest «truc» ha solucionat el problema en alguns municipis, però requereix una gestió i un seguiment de la qualitat constants.

Els mecanismes d'eliminació

Les tecnologies *ex situ* es classifiquen en funció del mecanisme d'eliminació dels nitrats, que es basen en la separació (mecanismes físics), o en la transformació del nitrat (mecanismes químics i biològics). Els mètodes físics són tecnologies que disposen d'una barrera física que reté els contaminants, com és el cas de l'osmosi inversa, o que transporta els contaminants a través seu, com en el cas de l'electrodialisi, amb l'objectiu de separar-los de l'aigua. Per tant, els contaminants no s'eliminen, i se'n genera un rebuig concentrat que requereix un tractament o un emmagatzematge posterior. Actualment, la gestió d'aquest rebuig és la descàrrega al mar o en aigües superficials, l'ús en camps agrícoles

Si bé el nitrat es pot eliminar pel procés natural de desnitrificació, la seva intensitat depèn de les condicions biogeoquímiques als aqüífers i s'ha demostrat que, a escala regional, és poc eficient per aconseguir una reducció notable dels nitrats acumulats

Desnitrificació bioelectroquímica

**Escala de laboratoris
(Girona)**

**Escala pilot
(Navata)**

>> Les reaccions microbiològiques que controlen els processos bioelectroquímics de desnitrificació *ex situ* s'investiguen primer a escala de laboratoris, on s'afinen les tecnologies adients, abans de ser aplicades en plantes de tractament reals com la de Navata, a l'Alt Empordà. (Font: N. Pous)

(A)

(B)

>> Les instal·lacions de tractament *ex situ* se situen prop dels dipòsits d'emmagatzematge i distribució d'aigua. A Sant Gregori, al Gironès, la columna d'intercanvi iònic del sistema de tractament (A) se situa a la caseta adjunta al dipòsit de 300 m³ (B) on s'emmagatzema l'aigua tractada. (Font: CWP, 2016)

i la descàrrega a col·lectors d'aigües residuals, entre d'altres. Els mètodes físics permeten separar múltiples contaminants i no són específics per als nitrats i, per tant, també eliminen alguns contaminants emergents.

Els mètodes químics eliminen, separen o transformen els contaminants mitjançant una reacció química, com l'intercanvi iònic, la hidrogenació catalítica i els sistemes electroquímics. Els mètodes biològics transformen els contaminants gràcies a l'activitat metabòlica dels microorganismes, i eliminen els nitrats de forma heterotròfica (biofiltres o reactors de biopel·lícula mòbil) o autotròfica (sistemes bioelectroquímics).

Aprofitant que l'aigua subterrània s'ha de bombar, les tecnologies *ex situ* són les més utilitzades. L'aigua es tracta a la sortida del pou, just abans de ser distribuïda a la xarxa. A la demarcació de Girona en tenim diverses experiències positives. A Sant Gregori hi funciona des de fa temps la tecnologia d'intercanvi iònic, en què l'anió nitrat es bescanvia en columnes d'intercanvi pels anions innocus clorur o bicarbonat de la resina que passen a l'aigua tractada. A Navata (l'Alt Empordà) tenim un bon exemple de desnitrificació biològica (heterotròfica), en la qual el nitrat es converteix en nitrogen gas que retorna a l'atmosfera, gràcies a l'activitat metabòlica de microorganismes heterotròfics en condicions anòxiques. El CWP ha elaborat documentació abundant en el marc del projecte sobre tractament de nitrats a Catalunya, que s'ha integrat en una eina informàtica d'acompanyament a l'usuari, oberta al

A Sant Gregori funciona des de fa temps la tecnologia d'intercanvi iònic, en què l'anió nitrat es bescanvia en columnes d'intercanvi pels anions innocus clorur o bicarbonat de la resina que passen a l'aigua tractada

TRACTAMENT	MECANISME		TECNOLOGIA
Ex situ	Físic		Osmosi inversa
			Electrodiàlisi
	Químic		Intercanvi iònic
			Hidrogenació catalítica
			Sistemes electroquímics
	Biològic	Desnitricació heterotròfica	Biofiltres, reactors de biopel·lícula mòbil, etc.
Desnitricació autotròfica		Sistemes bioelectroquímics	

>> Taula amb les tecnologies ex situ estudiades segons el mecanisme d'eliminació de nitrats. (Font: CWP, 2017)

Les fonts de contaminació d'origen industrial també afecten la qualitat dels recursos subterranis d'una manera que sol ser local i limitada al seu entorn més proper

públic, per ajudar a triar la tecnologia més adequada.

A Catalunya només es coneixen dues referències de desnitricació *in situ*: l'una, corresponent al projecte Life+ InSiTrate, a la riera de Llavanes, en què es fomentava la desnitricació heterotròfica, i l'altra, a Roda de Ter, impulsada per investigadors de la UB i l'ACA, en què la incorporació de nutrients en un aqüífer fracturat va generar desnitricació heterotròfica i, al mateix temps, va provocar l'autotròfica. A escala internacional n'hi ha unes quantes, d'experiències, i en cada cas les característiques hidrogeològiques del terreny condicionen el mètode i la seva eficiència.

Si bé la contaminació per nitrats és potser la més estesa i preocupant, la intrusió marina a les zones litorals la segueix en importància al litoral gironí. La penetració d'aigua marina als aqüífers litorals és un fet natural creat per la diferència de densitat entre l'aigua de mar i l'aigua dolça. Així, qualsevol sondeig a poca distància de la costa trobaria aigua salada, o salobre, en fondària. No obstant això, el bombament de pous prop del litoral ha generat intrusió marina; és a dir, la falca salina penetra a l'interior del continent, sovint uns quants quilòmetres, induïda pel con de captura dels pous en explotació. Aquest fenomen afecta tot el litoral gironí, des de les petites extensions al·luvials de la zona del cap de Creus fins als aqüífers fluviodel-

taics de la Muga, el Fluvià, el Baix Ter, la Ridaura i la Tordera. Són especialment paradigmàtics els exemples dels pous de Roses i Cadaqués, a la plana de la Muga, i el cas de la Tordera. En el primer cas, les captacions es van haver d'aturar en els anys vuitanta perquè presentaven concentracions superiors a mil cinc-cents mil·ligrams per litre de clorur. L'absència de bombament va permetre recuperar tant el nivell piezomètric com la qualitat de l'aigua subterrània, de manera que, avui dia, aquests pous presenten una qualitat excel·lent. Tot i això, altres captacions a la zona baixa de la Muga continuen induint el flux d'aigua salada cap al continent, fet que il·lustra l'alta vulnerabilitat dels aqüífers litorals. En el cas de la Tordera, l'abastament a les poblacions de Lloret, Blanes, Tordera i una part de l'Alt Maresme amb aigua subterrània dels aqüífers del delta, més les extraccions per a ús agrícola, hi van produir una intensa intrusió marina. Amb l'entrada en funcionament de la planta dessalinitzadora de Blanes es va reduir l'extracció d'aigua subterrània de l'aqüífer i es van recuperar els nivells piezomètrics i la qualitat de l'aigua subterrània.

La contaminació industrial

Les fonts de contaminació d'origen industrial també afecten la qualitat dels recursos subterranis d'una manera que sol ser local i limitada a l'entorn més proper de la font del conta-

minant. Els casos més habituals a les comarques gironines són els vessaments de combustibles en estacions de servei, de dissolvents (d'organoclorats, per exemple) i la presència de metalls a zones industrials, amb casos identificats entorn de Figueres; a la plana del Ter, a prop de Girona, i en algun polígon de la Selva. El seu tractament, generalment amb la instal·lació de petites unitats de depuració *in situ*, extreu el compost orgànic, generalment volàtil i adsorbable, de l'aigua contaminada i retorna l'aigua tractada a l'aqüífer.

En síntesi, l'activitat antròpica genera una pèrdua de qualitat de les aigües subterranies. La intensa activitat agrícola i industrial i l'elevat règim de bombament d'aigua subterrània a les zones litorals afecten la qualitat del recurs a les comarques gironines. En alguns casos, l'entrada del contaminant o la causa de la pèrdua de qualitat, com en el cas de la intrusió marina, es pot regular o limitar, però els efectes observats romandran durant molts anys o dècades i caldrà aplicar tecnologies de tractament on sigui necessari i econòmicament viable. A més, les variacions en el balanç hidrològic derivades dels nous escenaris climàtics modificaran el ritme de renovació d'aigua als principals aqüífers i poden alterar els processos biogeoquímics que contribueixen a l'eliminació dels contaminants. En determinats aqüífers, això podria suposar un augment de les concentracions de nitrat si les entrades de nitrogen no es controlen adequadament. La identificació de les causes de contaminació i la seva presència en el territori, el seu impacte i les accions per disminuir-lo, siguin de gestió o tecnològiques, són conegudes. Ara cal implicar-s'hi per assolir un veritable ús sostenible dels recursos hídrics.